

**Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги
Тошкент Архитектура Қурилиш институти
Қурилиш технологияси ва ташкилиёти кафедраси**

Маҳкамова Муборак Юсуповна

**Тарбиявий иш метадиқаси фанидан
Маърузалар матни**

Тошкент- 2015

1-БОБ.БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШГА ТЕХНОЛОГИК ЁНДАШУВ

1.1.Тарбия технологиясининг ўзига хос хусусияти

Оила ҳар бир халқнинг, миллатнинг давомийлигини сақлайдиган, миллий кадриятларнинг ривожини таъминлайдиган, янги авлодни дунёга келтириб, уни маънавий ва жисмоний баркамол қилиб тарбиялайдиган, жамиятнинг асосий негизи ҳисобланувчи муқаддас маскандир. Шунинг учун ҳам мамлакатимизда оила ва унинг муқаддаслигини таъминлаш билан боғлиқ масалалар давлат сиёсати даражасига кўтарилган.

Президентимизнинг ташаббуслари билан 2012- йил “Мустаҳкам оила йили, деб эълон қилинди ва шу муносабат билан Вазирлар Маҳкамаси томонидан Давлат дастури қабул қилинди. Олий Мажлиснинг XI сессиясида қабул қилинган “Оила Кодекси” эса оилаларнинг мустаҳкамлигини таъминлашда, уларнинг ҳуқуқий манфаатларини муҳофаза этишда ҳуқуқий кафолат бўлиб ҳисобланади.

Ҳуқуқий жиҳатдан кафолатланган оила ўз бурчларини ҳам унутмаслиги лозим.Шулардан энг асосийси, оиланинг туб фазилатларини кўрсатувчи сифатлардан бири бу фарзандларини оила қуришга тайёрлашдир. Дарҳақиқат, мамлакатимизда ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш – оилаларнинг мустаҳкамлигини таъминлашнинг муҳим шартидир. Шу боисдан ҳам “Кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастури” да ҳудди шу масалага алоҳида урғу берилган.

Яъни, таълим ва тарбия соҳасида меҳнат қилаётган педагогларга:

- оилавий анъаналарни ҳамда маънавий-ахлоқий меросни сақлаб қолишда ва давом эттиришда;
- боланинг маданий, эстетик ва бошқа эҳтиёжлари ўсишини ва соғлом турмуш тарзини таъминлашда;
- боланинг феъл-атвори асосларини шакллантиришда;

-ҳаётнинг барча жабҳаларида ёш авлоднинг доимо маслаҳатчиси, йўл-йўриқ кўрсатувчиси” сифатида мураббийлик қилиш вазифалари юклатилди.

Демак, оила пойдеворининг мустаҳкамлиги – жамият пойдевори ва биносини пухта қилиб қуришни таъминлашнинг асосий шартидир.

Шунинг учун ҳам мамлакатимиз мустақиллигидан сўнг оила фаровонлигини таъминлаш ҳукуматимиз фаолиятининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Бу мақсадда оилаларнинг мустаҳкамлиги, фаровонлиги ва барқарорлигига эришиш учун республикамызда барча масалаларни ўзида мужассам этган қуйидаги йўналишларда муҳим ишлар амалга оширилмоқда;

-оилавий муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, оила манфаатларини ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминлаш, оналик ва болалик ҳуқуқларини муҳофаза қилиш;

-оиланинг ижтимоий манфаатларини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш, оила аъзоларининг соғлиғини муҳофаза қилиш ва билим даражасини ошириш учун имкониятларни яхшилаш;

-оиланинг иқтисодий манфаатларини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиш, оиланинг даромадларини, оила аъзоларининг иш билан таъминлаш даражасини ошириш, уларнинг турмуш шароитларини яхшилаш, кам таъминланган оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;

-оиланинг маънавий-ахлоқий асосларини ва маданий манфаатларини такомиллаштириш учун шарт-шароитлар яратиш;

-оиланинг соғлом, ақл закаватли ёш авлодни тарбиялашдаги ролини ошириш, ҳар томонлама камол топган авлодни тарбиялашда оила ва жамиятнинг вазифаларини такомиллаштириш шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ва ҳукуматимиз оилани жамият негизи сифатида билиб, унга нисбатан ғамхўрлик қилмоқда, унинг моддий-маиший равнақи учун бутун имкониятларни ишга солмоқда. Жумладан, юртбошимиз оиланинг жамиятда тутган ўрни ва аҳамияти тўғрисида шундай дейди: “Бола туғилган кундан бошлаб оила муҳитида

яшайди, оилага хос анъаналар, қадриятлар, урф-одатлар бола зуваласини шакллантиради. Энг муҳими, фарзандлар оилавий ҳаёт мактаби орқали жамият талабларини англайди, ҳис этади”. “Баркамол авлод ўзбекистон тараққиётини пойдевори”. Тошкент “Шарқ нашриёти”, 1997 йил, 4-бет.

Бу ўринда илгари сурилаётган педагогик ғоянинг туб моҳияти оилада, фарзанд тарбиясини тўғри йўлга қўйиш, мустаҳкамлаш ва янада чуқурлаштириш билан боғлиқдир.

Оиланинг ўзига хос қатор вазифалари мавжуд бўлиб, унинг асосий вазифаларидан бири – репродуктивликдир, яъни фарзанд кўриш, авлодлар давомийлигини, ер юзида инсоният тарихий-тараққиётини таъминлашдан иборатдир. Оиладаги репродуктив фаолият эр-хотин, қайнона-келин, қайнона-куёв ўртасидаги муносабатларни янада мустаҳкамлайди.

Оилада ҳар бир ота-онанинг вазифасига оилада ҳар томонлама соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, оиланинг ижтимоий-иқтисодий барқарорлиги, фаровонлигига эришиш, оилада билимли, ақл-заковатли, уддабурон, жисмоний ва маънавий баркамол инсонни тарбиялаш, оила анъаналари, касб-кори, шажарасининг давомийлигини таъминлаш, бўш вақтни унумли ўтказишга эришиш ва бошқалар киради.

Демак, оила жамиятнинг асосий негизи бўлиб, унинг мустаҳкамлиги ва фаровонлигидан жамият манфаатдордир. Дарҳақиқат, доноларимиз таъбири билан айтганда “Оила жамиятнинг дуру гавҳаридир”. Ушбу дуру гавҳарнинг мусаффолиги, атроф-муҳитга эстетик таъсирчанлиги, одамлар муҳаббатига доимий сазоворлигини таъминлаш оиланинг ҳар бир аъзосидан катта масъулият талаб этади.

Биз юқорида таълим-тарбия жараёнига хос умумий педагогик технология хусусиятлари, принциплари ҳақида тўхталдик.

В.П.Беспалько, М.В.Кларин, Н.Саидахмедов, М.Очиловлар асосан таълим жараёнининг педагогик технологияси ва уни такомиллаштириш ҳақида фикр юритадилар. Аммо тарбия жараёнининг педагогик технологияси

кам ўрганилган. И.П.Подласий "Педагогика" (Новий курс М. 1999) ўқув қўлланмасида "Тарбия технологияси" мавзусига алоҳида ўрин ажратган.

Тарбия жараёнининг технологияси таълим жараёнига нисбатан **ўзига хос хусусиятига эга.**

- 1.Тарбия тизимида асосан тарбия жараёнини лойиҳалаш.
- 2.Тарбия мақсадининг аниқлиги,ижтимоий онг,тушунча ва эътиқодни шакллантиришга босқичма-босқич эришиш.
- 3.Тарбияланувчининг ўз-ўзини тарбиялашга эришиш.
- 4.Тарбияланганлик даражасининг аниқ мезони,тестларни жорий қилиш.
- 5.Бир бутун шахсни ҳар томонлама камол топтириш.
- 6..Кафолатли мақсад ва унга босқичма-босқич эришиш методикаси.

Тарбия жараёни ва унинг натижасидаги маълум даражадаги мавҳумлик педагогик технологияни жорий этишни қийинлаштиради. Шунингдек, тарбия ишида расмийлик иллати унда педагогик технологияни қўллашга йўл бермайди. Дунё ҳамжамиятида ҳамма мамлакатларда ҳам маънавият, тарбия умумдават, умумхалқ аҳамиятига молик масала деб қабул қилинмаган, натижада тарбия жараёни -технологияси ҳам кам ўрганилган.

Тарбия технологиясини ўрганиш бугунги кунда энг долзарб масаладир. Чунки, **биринчидан**, республикаимиз Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек "Биз бугун айрим давлатлардан моддий нуқтаи назардан орқада бўлсак-да (бунга кўпгина тарихий объектив сабаблар бор), маънавий нуқтаи назардан қараганда улкан ғурур билан айтишимиз мумкин: Буюк аждодларимиздан мерос қолган кадриятлар ва урф - одатларга, насл - насабимиз ва қонимизга сингиб кетган буюк ҳаётбахш кучга эгамиз. Бу борада устунлигимиз бутун маърифий дунёда эътироф этилган"¹).

Демак, бизнинг халқимизнинг буюк кадриятларидан бири азал тарихдан маънавиятни, тарбиянинг улуғланиши, уни ижтимоий ҳаётнинг мезони сифатида қабул қилингани. Шунинг учун бугунги кунда жамият

таракқиётининг ҳал қилувчи омили, устувор масалаларидан бири маънавият, тарбия деб қабул қилинган.

Иккинчидан, "Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё саодат, ё фалоқат масаласидир." - деган Абдулла Авланийнинг ҳикматини И.А.Каримов мисол келтириб, "Буюк мутафаккирнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатларни (педагог, мураббий, ота-она ва ҳоказо) тажрибаси ёки маҳорати ҳар хил натижаларга олиб келиши аниқ. Оммабоп тарбия технологиясининг яратилиши миллий тарбия, миллий онг ва умуминсоний фазилатларни шакллантиришда муҳим омил бўлади. Ҳар томонлама ривожланган шахсни шакллантиришга комплекс ёндашиш тарбия технологиясининг индивидуал маҳоратдан афзаллиги ҳам ана шунда.

Учинчидан, тарбия ишига илмий, малакали ёндашишнинг калити ҳам педагогик технологиядир. В. П. Беспалко "Ҳар қандай фаолият технология ёки санъат бўлиши мумкин. Санъат ички сезгига, технология эса фанга асосланади. ҳаммаси санъатдан бошланади ва технология билан тугайди ва яна қайтадан бошланади" - деган эди.

Тарбиявий ишни айримлар санъатга, тарбиячини артистга ўхшатадилар. Санъат, адабиёт тарбиянинг самарали воситаси, лекин тарбиячи ҳеч қачон артист бўлмайди. Тарбиячи педагогик қонуниятларга, педагогик технологияга асослансагина ўз фаолиятида яхши натижага эришади. Тарбия ишидаги билиб - билмай қилинган таваккалчилик, кўп ҳолларда самарасиз бўлаётгани маълум.

Тарбия- аниқ мақсадга қаратилган шахсни маънавий ва жисмоний камол топтириш жараёнидир. Тарбияга илмий ёндашиш, технологик ёндашиш вақти келди. Технологик ёндашиш малакавий (профессионал) ёндашишдир. Зеро, тарбиянинг вазифаси, мазмун кўлами кун сайин ошиб бормоқда. Педагогик технологиягина бу жараён моделини яратиши, серқирра жараённи аниқ тизимини ишлаб чиқиши ва самарадорлигини таъминлаши мумкин. Демак, тарбия технологиясининг яратиш ҳаёт тақозаси бўлиб, илмий ва

амалий аҳамиятга эгадир. Тарбия технологиясининг анъанавий педагогик маҳоратдан афзаллиги нимада?

Аввало, педагогик маҳорат тажрибалар асосида умумлашган бўлса ҳам, у шахсий (индивидуал) маҳоратга асосланади. И.П.Подлосий бунинг умумий ишлаб чиқариш технологиясини қуйидагича қиёслайди.

4-шакл

Индивидуал маҳорат	Умумий технология
1. Жараён ишчи томонидан бошдан охиригача ўзи томонидан бажарилади.	1. Жараён ҳар соҳага тақсимланади, ҳар бир ишчи ўз вазифасини бажаради.
2. Жараён тизими ҳақида мукаммал билим.	2. Ишчи бажарадиган соҳани билиши.
3. Ҳаммасини ўзи амалга ошириш.	3. Ҳаммасини ўзи бажаришдан озод бўлиши, "тайёр қўлланма (лойиҳа, модел) амалга оширилиши.
4. Жараёни узоқ давом эттириш.	4. Жараён анча тезлашади.
5. Сифатли маҳсулот.	5. Маҳсулот сифатининг кафолатлилиги.
6. Тасаввур, ҳиссиёт, тажрибага асосланиш.	6. Илмий лойиҳа, фанга асосланиш.
7. Маҳсулот ишлаб чиқарувчининг имкониятига боғлиқ.	7. Маҳсулот маълум ишлаб чиқарувчи имкониятига боғлиқ бўлмайди, иштирокчи омманинг хизмати натижасидир.

Тўғри ҳозиргача "интеллектуал (ақл) ишлаб чиқариши", шунингдек тарбия технологияси ҳақида кам фикр юритиларди. Лекин жаҳон тажрибасида, янги педагогикада тарбия жараёни ҳам ишлаб чиқариш технологиясига ўхшашлиги исботланмоқда. Кейинги 20 -йилда жорий этилган у ёки бу ҳолатда педагогик жараёнга бир бутунликда, тарбия жараёнига комплекс ёндашиш, тизимли ёндашиш каби тажрибалар ҳам бир томонлама эканлигини кўрсатди. Шунинг учун ҳам ҳар қайси ташаббус маълум (йиллар) мавсумий бўлиб қолди. Барчасида ҳам таълим-тарбия жараёнининг икки томонлама хусусияти, ўқувчи фаолияти, ўз - ўзини тарбиялаш таркиби тенг намоён бўлмас эди. Тарбия жараёнининг таркиби: тарбияланувчи, жамият буюртмаси, тарбия мақсади, тарбия мазмуни, тарбия воситалари, тарбия

методлари, тарбия омиллари, тарбиячи фаолияти бир-бирига боғлиқлигини, ўзаро уйғунлигини таъминлайди.

Ижтимоий тарбияга жамият буюртмаси

Шахс					
Тарбияланувчи	Тарбия мақсади	Тарбия мазмуни	Тарбия воситалари	Тарбия методлар	Тарбиячи
Ўзига хос хусусияти Тарбияланган даражаси	Баркамол инсонни шакллантириш	Ақлий тарбия Ахлоқий тарбия Эстетик меҳнат Ҳуқуқий тарбия	Мақтаб ўз-ўзини тарбиялаш оила жамоатчилиқ маҳалла ҳар бир тарбия муассасалари	Ижтимоий онгли масалалар турли хулқ атвор, кўникма, маданият шаклланади	Тарбия қонуниятларга асосланади. Педагогик таъсир қонуниятлари

Тарбия технологияси барча учун умумий бўлиб, техникани ривожланиши, ҳар бир уйга компьютер, интернет кириб бориши билан қўлланма, тавсия сифатида оммалашиши ҳам мумкин. Чунки, тарбия умумхалқ иши, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳасида ёшлар тарбияси билан шугулланилади. Ўз тажрибаларини ёшларга ўргатиш, уларни ҳаётга тайёрлаш инсоний бурч. Лекин, шу фаолиятни самарали бўлиши ҳар бир кишини; ота-онани, тарбия институтлари ходимларининг педагогик технологияга амал қилишига боғлиқ бўлади. Тарбия технологияси тарбия жараёнининг модели экан, бу ҳар бир тарбиячига, ўз - ўзини тарбиялашда мақсадли, изчиллик ёндашишга имконият яратади.

Тарбияни технологиялаштиришни инкор этувчилар ҳам бўлади. Ишлаб чиқариш технологиясини тарбия жараёнига қўллаш мумкин эмас дейилиши мумкин. Шунингдек, инсонни маълум модел асосида тарбиялаш ҳам мақсадга мувофиқ эмаслигини исботлашга уринадилар. Шунинг эътиборга олиш лозимки, биз тарбиянинг педагогик технологияси ҳақида фикр

юритьямиз. Тарбиянинг фалсафий, сиёсий, социологик жиҳатларига технологияни жорий этиш масаласини қўймоқчи эмасмиз. Тарбия технологиясини педагогиканинг предмети доирасида қўллашни тавсия этмоқчимиз. Зеро, педагогиканинг предмети шахсни шакллантириш жараёни қонуниятлари, тарбиявий таъсир этиш принципи, воситалари, шакллари, методлари.

Кўпгина манбаларда педагогиканинг предмети тарбия деб кўрсатилади. Аммо тарбия масаласи билан кўпгина ижтимоий, гуманитар ва табиий фанлар ҳам шуғулланади. Фанларнинг тарбия масаласининг ўрганишда бир - бирига боғлиқлигини 6-шаклда кўриш мумкин:

Тарбия технологияси - қўйилган вазифани бажаришга қаратилган илмий тизим. Бу ҳолат таълим технологиясидаги сингари : қуйидаги шаклда ўз ифодасини топади

6-шакл

ТАРБИЯ			
Табиий фанлар	Ижтимоий фанлар	Гуманитар фанлар	Педагогик фанлар
1. Таълим билан бирлигини	1. Жамият таракқиётида тарбиянинг тутган ўрни	1. Инсон ҳаётида тарбиянинг тутган ўрни	1. Шахсни шакллантиришга таъсири
2. Ақлий тарбия мазмуни, воситасини	2.Тарихий таракқиётда тарбиянинг тутган ўрни	2. Тарбиянинг моҳияти мазмуни	2. Тарбия технологияси
	3.Маънавиятда	3. Тарбия воситаси бўлиши	3. Тарбиянинг методлари, воситалари, шакллари

Юқорида қайд этганимиздек, педагогик технологиянинг асосий тамойилларидан бири тарбияга комплекс ёндашишдир. Комплекс ёндашиш: аввало тарбияда барча фанларнинг қонуниятларига, натижаларига асосланиш; иккинчидан, мақсад, мазмун восита ва методларнинг бирлиги, ўзаро боғлиқлиги; учинчидан, ҳам ижтимоий онг, ҳам ҳиссиётни характер ва

еътиқодни таркиб топтириш; ўз - ўзини тарбиялашга йўллаш; тўртинчидан, барча тарбия билан шуғулланадиган ижтимоий институтларнинг тарбияда ҳамкорлиги; бешинчидан, бир бутун шахсни шакллантиришда бўлак - бўлакларга бўлиб эмас, бутунликда ёндашиш. Ақлий, ахлоқий, эстетик, меҳнат, иқтисодий, ҳуқуқий, экологик, жисмоний тарбияни бирга қўшиб олиб бориш.

И. П. Подласий "тарбиявий иш"ни технологиянинг асосий йўналиши сифатида қарайди.

Тарбиявий иш беш босқичли фаолиятни:

1. Вазиятни таҳлил қилиш, мақсадни белгилаш
2. Тарбиявий жараёни режалаштириш
3. Тарбиявий ишни ташкил этиш
4. Тарбиявий ишни амалга ошириш
5. Натижани аниқлаш

Тарбиявий иш технологиясида қўидагилар тавсия этилади:

- 1.Тарбиявий ишнинг вазифаларини аниқлаш - самарадорлик шартларини белгилаш. Бу вазифалар асосланган бўлиши ва ўқувчиларга тушунтирилиши шарт. Ўз фикрини ўтказмаслик, болаларни ўз иши сингари қабул қилиши ва зарурий ечимини топиши.
- 2.Ҳар қандай тарбиявий иш комплекс муносабат асосида лойиҳаланиши. Аввало тарбияланувчиларнинг қизиқиши, ташаббускорлик билан фаолияти, уларнинг изчил ҳаракати. Иккинчидан, педагогнинг ҳар бир ишда ҳар томонлама натижага эриша олиши.
- 3.Асосий вазифани бажаришни оптималлаштириш.
- 4.Шарт-шароитни ҳисобга олган ҳолда тарбия мазмунини белгилаш.Тарбиячи ўқувчиларнинг қизиқиши, йўналиши, хоҳиш-иродасини тарбияланганлик даражасини ҳисобга олиши.
- 5.Тарбия жараёнининг ҳар бир босқичида самарали метод, усул, воситаларни қўллашни лойиҳалаштириш. Тарбияланувчиларнинг

фаоллиги, мустақиллигини таъминлаш. Агар зарур бўлса қайси методика кулайлигини уларнинг ўзидан сўраш.

6.Тарбия ишида юқори ташкилотчиликка эришиш, жамоани шакллантириш.

7.Тарбия ишида андоза бўлмаслиги, вазиятга қараб ўзгарувчанлик, мувофиқлаштириш.

8.Тарбия иши ҳиссиётга таъсир этувчи улкан қудратга эга бўлиши. Тарбияланувчининг характери шакллантириши, ҳаёт йўлини танлашга ёрдам бериши.

Педагогик технология тарбия жараёнини лойиҳалар экан, унда қуйидаги **талабларга** амал қилиш зарур:

- тарбияланувчиларнинг тайёрлигини, ёш ва шахсий хусусиятларини ҳисобга олиш. Болаларнинг қизиқишини уйғотиш, ўз-ўзини тарбиялаш мотивини таркиб топтириш;
- тарбиявий иш кўп ҳолларда жамоада олиб борилиши, жамоани, ҳар бир боланинг тарбия жараёнини лойиҳалашда, режалаштиришда фаол иштироқи;
- мақсаднинг аниқлиги, бошидан охиригача фаолияти, восита ва шахсларни белгиланиши;
- ҳар бир тарбияланувчининг вазифаси аниқлиги, масъуллиги.

Педагогик технологиянинг афзал жихатларидан бири шундаки, таълим-тарбия жараёнида ўқувчининг фаоллиги, мотивига асосланилади. Билим олиш мотиви таълим жараёнида қанчалик аҳамият касб этса, тарбия жараёнида ҳаёт йўналишининг шаклланиши шунчалик қимматга эга. Яъни бир томондан ҳаёт йўналишини таркиб топтириш тарбиявий ишнинг мақсади бўлса, иккинчи томондан боланинг тарбияланганлик даражаси, ҳаёт нуқтаи назари, йўналиши тамал тоши тарбиявий ишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Шахснинг, боланинг ҳаёт йўналиши, унинг дунёқараши, ахлоқий руҳияти ва маънавиятига асосланган жамиятга муносабати, нуқтаи назари, ҳаёт йўналиши амалий аҳамиятга эга бўлиб, унинг хулқида намоён

бўлади. Ҳаёт йўналиши фаол (актив) ва лоқайд (пассив) бўлиши мумкин. Фаол ҳаёт йўналишида борлиққа қизиқиш, доимо уни ўзгартиришга интилиш. Лоқайд йўналишда ҳар бир масалага ўзи бўларчилик нуқтаи назаридан ёндашиш, тайёр фикрларни қабул қилиш.

Ижтимоий фаол шахсни шакллантириш бугунги кунда таълим - тарбиянинг асосий вазифасидир. Ижтимоий фаол шахс мустақил онгли, ўзъэтиқоди ва ҳаёт йўналишига эга бўлади. И.А.Каримов: "Бизга мерос бўлиб келган таълим-тарбия тизимининг маълум бир маъқул жиҳатлари билан бир қаторда унинг энг номақбул томони шундан иборатки, ўқув жараёнида ўқувчи ва талабаларни мустақил ва эркин фикрлашга йўл қўймаслик... эди.

Бу тизим ватанига, халқига, миллатига фидокор, мустақил фикрлайдиган, бирон - бир масалани онгли равишда, масъулият билан ҳал қиладиган, изланувчи, янгиликка интилувчи кадрлар эмас, асосан саёз савияли ходимларни, муте кишиларни минглаб етиштирган" - деган эди.

Миллий дастурнинг асосий вазифаларидан бири ҳам ижтимоий фаол шахсни шакллаштиришдан иборатдир. Бу борада педагогик технологиянинг принципи ҳам ҳозирги даврда тарбиячи жамият буюртмаси талабларига мос келади. Президентимиз юқоридаги фикрни давом эттириб: "Таълимнинг янги модели ишга тушгач, инсоннинг ҳаётда ўз - ўзини топиш жараёни тезлашади. Ҳар қандай одам ўсмирлик чоғида, эндигина вояга етиб келаётган даврида жамиятда муносиб ўрнини топиши керак.

Таълимнинг янги модели жамиятда мустақил фикрловчи эркин шахснинг шаклланишига олиб келади. Ўзининг кадр-қимматини англайдиган, иродаси бақувват, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш имкониятига эга бўламиз. Ана шундан кейин онгли турмуш кечириш жамият ҳаётининг бош мезонига айланади"² – деб таъкидлаган эди.

И.А.Каримов томонидан қўйилган "элим деб, юртим деб, ёниб яшаш керак!" шиори ижтимоий ҳаёт йўналишининг мезони бўлади. Фаол ҳаёт

йўналишини тамал тоши оилада, боғчада ва таълим - тарбия тизимида шакллантирилади. Оилада ота-она, катталар намунаси, изчил тарбия ҳаётий йўналишни шакллантиришда муҳим ўрин тутди. Фаол ҳаётий йўналиш таркиб топганлик эса педагогик технологиянинг ҳал қилувчи омилдир. Зеро, тарбияланувчининг фаоллигига эришиш тарбия технологиясининг асосий талабидир.

Демак, тарбия технологияси жаҳон тажрибасида синалган, мамлакатимизнинг маънавий қудратини оширишда зарур бўлган воситадир.

1.2.ТАРБИЯ ЖАРАЁНИНИНГ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Тарбиянинг мақсади - киши шахсининг модели, тарбиявий фаолиятининг лойиҳаси, дастуридир. Қурувчи олдиндан нима кураётганини билганидек, тарбиячи ҳам кимни тарбияламоқчи, нимани шакллантирмоқчи эканини билиши шарт. Акс ҳолда тарбияда бирор мақсадга эришиш қийин. Мустақиллик туфайли тарбия жараёнига, бутун педагогик жараёнга илмий ёндашиш, тарбия жараёни қонуниятлари ҳақида мулоҳаза юритиш имкониятига эга бўлинди. Чақирик, шиорбозлик каби тарбия методикаси занжиридан қутулдик. Педагогик технология талаби ҳам тарбия жараёнига бир бутунликда ёндашишдир. Яъни, тарбиянинг мақсади, мазмуни, методлари ва воситалари, тарбиячи ва тарбияланувчи фаоллигини ўзаро боғлиқликда амалга оширишдир. Агар мақсад нотўғри қўйилса, объектив ва субъектив шарт-шароит ҳисобга олинмаса, қутилган натижага эришиб бўлмаслиги аниқ. Мақсадга асосан мазмун, метод, воситалари ва тарбиячи фаолияти белгиланади. Демак, тарбиянинг мақсади тарбия жараёнининг муҳим таркибий қисмидир. Тарбия ёш авлодга катталар тажрибасини ўргатиш зарурати, уларни ҳаётга яшашга тайёрлаш мақсадида таркиб топган ва минг -минг йиллар шу мақсад такомиллашиб, алоҳида фазилатларни тарбиялашдан бир-бирига боғлиқ сифатларини бир бутун шахсни-комил инсонни шакллантириш мақсади қўйила бошлади. Тарбия мақсади ҳар бир даврда жамият талабидан келиб чиқади. Масалан, бир

асрга яқин мустамлака асоратида миллий қадриятларни йўқотиш, руслаштириш тарбия мақсадида ҳукмрон бўлди.

Бутун бир авлод онгига сингиб кетган, анъанага айланган мутеълик иллатидан қутулиш, мустақил фикрлайдиган, онгли, юксак маданиятли комил инсонни тарбиялаш долзарб муаммодир. Ўзбекистон тараққиётининг устувор масаласи деб, мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ Ўзбекистон ривожланишнинг маънавий - ахлоқий негизлари ишлаб чиқилди.

Бу негизлар:

- умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- ватанпарварлик кабилардир.

Истиқлол мафкураси ва ундан келиб чиқадиган маънавият-маърифат дастури яратилди. Бу таълимотнинг асосчиси ва раҳномаси Ўзбекистон Президенти И.А.Каримовдир. У "Ҳозирги энг муҳим долзарб вазифа жамиятимиз аъзоларини, авваламбор вояга етиб келаётган ёш авлодни камол топтириш, уларнинг калбида миллий ғоя, миллий мафкура, ватанига меҳр-содокат туйғусини уйғотиш, ўзлигини англашиш, миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялашдан иборатдир,"- деб кўрсатади.

Мустақил Ўзбекистонни ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизлари; истиқлол мафкураси асосида тарбия таълимоти Республикамиз Президенти томонидан ишлаб чиқилиши ҳам бу масаланинг долзарблигидан далолат беради. Тарбия устувор деб эълон қилинди. Кадрлар тайёрлаш миллий моделида "шахс", унинг ҳар томонлама камолоти асосий мақсад қилиб қўйилди. Бу ҳаётий муҳим масалалар тарбия жараёни технологиясисиз амалга ошиши қийин. Биз олдинги мавзуда тарбия технологиясининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида тўхталдик. Қуйида анъанавий тарбия тизими ва тарбия технологиясининг ўзига хослиги, афзаллигини кўрамыз.

Анъанавий тарбия тизими	Тарбия технологияси
Тарбиявий соатларда, Сухбат маърузаларда насихат, тайёр тавсиялар, маслаҳатлар бериш. Мавҳум тарбия мақсади. Тарбиянинг сухбат, ҳикоя қилиш шакллари. Ғояларни эркин эслаб қолиш. Ахборотларни ёдда сақлаб қолишини кучайтириш. У ёки бу сифатлар тарбия қисмларининг шакллантириш. Тарбия воситалари, тарбия институтлари (муассасалари, оила, маҳалла) нинг алоҳида таъсири.	Тарбия тизимигаасосан тарбия жараёнини лойиҳалаш. Тарбия мақсадининг аниқлиги, ижтимоий онг, тушунча ваэътиқодни шакллантиришга босқичма-босқич эришиш. Тарбияланувчинингўз-ўзини тарбиялашга эришиш. Тарбияланувчининг таъсирланиши, акс-садо, назорат қилиш. Тарбияланганлик даражасининг аниқ мезони, тестларни жорий қилиш. Бир бутун шахсни ҳар томонлама камол топтириш, ўзлигини аниқлаш ва ўз-ўзини тарбиялаш. Тарбия тизимини моделлаштириш, уни тадқиқ қилиш ва такомиллаштиришда компьютер технологиясини қўллаш.

Тарбия жараёни ҳам икки томонлама хусусиятга эга: тарбия ва тарбияланувчининг фаолиятигаасосланади. Педагогик технология тарбия жараёнида объект ва субъект фаолиятининг идентификациясига асосланади.

Тарбия жараёнининг педагогик технология тизимида ҳам мақсад етакчи ўрин тутади. Фақат одатдаги тарбия мақсадидан технологик мақсад фарқ қилади. Агар одатдаги тарбия мақсади фақат тарбиявий вазифани, мазмунини ифодаласа, педагогик технологияда:

- 1.Умумий мақсад, киши шахсининг модели.
- 2.Технологик мақсад ёки мақсад технологияси, шахсининг шаклланиш жараёни; акс-садо, таксономия ва бихевиористик муносабат.
- 3.Кафолатли мақсад ва унга босқичма-босқич эришиш методикаси устундир.

Тарбия жараёнида мақсадни лойиҳалаш теҳнологияси педагогиканинг ўзигахос предметиدير. Тарбия мақсадининг теҳнологик таҳлили ундаги мавҳумликка барҳам беради, ички қонуниятларига асосланган имконият яратади. Тарбиявий жараён мақсадини учга бўлиб: ижтимоий онгни шакллантириш: эътиқод, кўникма, одатларни шакллантириш: фаолиятни баҳолаш, ўз - ўзини баҳолаш кабиларга эътибор қаратиш мумкин.

Айрим адабиётларда бу масалалар тарбия методлари таснифи сифатида ҳам таҳлил қилинади. Аслида тарбия методи ҳам маълум мақсадни амалга оширишга қаратилган тарбиячи ва тарбияланувчининг ўзаро боғлиқликдаги фаолият йўллариدير. Масалан, ижтимоий онгни шакллантиришнинг ўзигахос мақсад ва вазифалари мавжуд. Маълумки, инсоннинг объектив оламга тушунган, билган ҳолда муносабатда бўлиши, унинг оламга муносабати онг деб аталади. Ижтимоий онгнинг эса сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий онг, дин, фан, санъат, фалсафа шакллари мавжуд бўлади. Шахснинг объектив борликка, воқеа-ҳодисаларга онгли муносабатини, ижтимоий тушунчаларни шакллантириш тарбиянинг мақсади ва предметиدير.

Ижтимоий онгни шакллантириш мақсадининг ўзигахос теҳнологияси мавжуд. Ижтимоий онгни таркиб топтиришда субъект ваобъект фаолияти уйғунлиги самарадорлик гарови эканлигини қуйидаги таҳлилда кўрамыз:

Тарбиячи	Тарбияланувчи
1. Ахлоқий, ҳуқуқий, экологик, эстетик, иқтисодий ваҳақозо тушунчаларни шакллантириш, ҳикоя қилиш, Сухбат-маъруза, мунозара.	1. Ҳар бир ижтимоий муносабат ҳақидаги тушунчаларнинг моҳиятини билади, чуқур ҳис этади.
2. Ахлоқий, ҳуқуқий, экологик, эстетик, иқтисодий меҳнат, жисмоний фазилят, маданият, билимларни таркиб топтириш, фан асосларини ўргатиш.	2. Инсоний фазилятларнинг ижтимоий аҳамияти, заруратини чуқур англаш, кишилик жамияти тарихий тажрибаларини билиш.
3. Ижтимоий муносабат ҳақида қарашлар, тафаккур,	3. Ҳаётий тажрибаларни таҳлил

касбгайўналтиришни шакллантириш.	қилиш, тегишли хулоса
4. Ўз-ўзини тарбиялашга йўллаш, мунозара, муҳокама, Сухбат.	чиқариш. 4. Рефлексия ўзлигини, мижози, қобилиятини билиш, ўзлигини билиш.

Демак, ахлоқий, ҳуқуқий, иқтисодий онгни, тафаккурни шакллантириш мураккаб жараён. Тарбиявий фаолият, тадбир, дарснинг ижтимоий онг, эътиқодга айланиши мураккаб педагогик технологияга эга. Бундатофаккур муҳим ўрин тутди. Тофаккур ҳақида файласуфлар "Тофаккур буюк фазилатдир ва одамнинг донолиги ҳақиқатни айтишида, табиатга қулоқ солиш ҳамда унга мувофиқ ҳаракат қилишида" эканлигини таъкидлайдилар. Шунинг учун тарбия жараёнида эркин тофаккурга шароит яратиш, таъсир этиш тарбиячидан маҳорат талаб қилади.

Тарбия жараёнини педагогик технологияси ҳақида фикр юритганда И.А.Каримовнинг "портлаш эффекти" ҳақидаги ғояси методологик йўриқнома бўлиши мумкин:

"Ишончим қомил агар бу ислохотни муваффақиятли равишда амалга ошира оласак, тез орада биз ҳаётимизда ижобий маънодаги "портлаш эффектига", яъни унинг самарасига эришамиз.

Бу нима дегани? Биринчидан, ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир қилади ва натижада мамлакатимизда мавжуд муҳит бутунлай ўзгаради. Иккинчидан, таълимнинг янги модели ишга тушгач, инсоннинг ҳаётдан ўз ўрнини топиш жараёни тезлашади. Ҳар қандай одам ҳам ўсмирлик чоғида, эндигина вояга этиб келаётган даврида жамиятдан муносиб ўрнини топиши керак.

Учинчидан, таълимнинг янги модели жамиятда мустақил фикрловчи эркин шахснинг шаклланишига олиб келади. ўзининг кадр-қимматини англайдиган, иродаси бақувват, иймони бутун, ҳаётда аниқ мақсадга эга бўлган инсонларни тарбиялаш имконига эга бўламиз. Ана шундан кейин онгли турмуш кечириш жамият ҳаётининг бош мезонига айланади.

Тўртинчидан, таълимнинг янги модели жамиятимизнинг катта кучларини рўёбга чиқаришда жуда катта аҳамият касб этади. Агар шу ички кувватнинг тўлиқ юзага чиқиши учун зарур бўлган барча шарт-шароит яратилса, тафаккур ҳар хил қотиб қолган эски тушунча ва ақидалардан халос бўлади. Ҳар қайси инсон Оллоҳ таолло ато этган ноёб қобилият ва истеъдодини аввало ўзи учун, оиласининг, миллати ва халқининг, давлатининг фаровонлиги, бахт-саодати, манфаати учун тўлиқ бахшида этса, бундай жамият шу кадар кучли тараққиётга эришадики, унинг суръати ва самарасини ҳатто тасаввур қилиш ҳам осон эмас. Мен "портлаш эффекти" деганда айнан шундай ҳолатни назарда тутмоқдаман³.

Тарбия жараёнининг педагогик технологиясида эътиқод, маънавий фазилатлар, хулқ-атвор кўникмаларини таркиб топтириш алоҳида ўрин тутади

Эътиқод, маънавий фазилатлар, хулқ-атвор кўникмаларини таркиб топтириш	Ўқувчи фаолияти
1. Ахлоқий, эстетик, ҳуқуқий, экологик, иқтисодий, меҳнат, касб эътиқодини, кўникмаси мезонини, максаддарини, воситаларини лойиҳалаш. 2. Маънавий эътиқодни таркиб топтириш. Миллий мафкура қадриятларга, миллий қадриятларни ҳурмат, садоқат руҳида тарбиялаш 3. Хулқ-атвор кўникмадар таркиб топтириш, машқ, қилиш. 4. Маънавий, жисмоний маданиятни шакллантириш. сўз ва иш бирлигига эришиш.	5. Маънавий мотив (ички интилиш), маънавий фазилатларнинг ижтимоий аҳамиятини билиш. 6. Ўз ғояси, дунёкарашининг тўғрилигини англаш ва ҳимоя қила олиш умуминсоний қадриятларни ўрганиш. Кундалик фаолиятда интизомга риоя қилиш. Маънавият ҳақидаги билим, тизимларни ҳаётий фаолиятга, турмуш тарзига айлантириш.

Хулоса шундан иборатки, педагогик технология тарбия жараёнининг барча серқирра бўғинларининг бир хил ишлашини, тарбия натижасидаги аниқлик, кафолатини таъминлайди. Бу жараёнда мақсаднинг аниқ бўлиши, лойиҳанинг илмийлиги педагогик диагностикага асосланишига боғлиқ.

Болаларимиз бахти ҳақида фикр юритар эканмиз, шубҳасиз биз катталарда яшаётган анъана ва тасаввурларга таянамиз. Табиийки, улар ҳар биримизнинг бахтга нисбатан шахсий қарашларимизни белгилайди.

Айримлар, ўз болаларини бахтли қилиш учун унинг ҳар томонлама ривожланиши ҳақида ғамхўрлик қилишади, ўз ўғил ёки қизларини мусиқа билан машғул қилиш, бирон чет тилини ўрганиш, санъатга қизиқтириш, китобга ошно этиш учун энг яхши ўқитувчилар қидиришга вақт ва кучларини сарфлайдилар.

Болалар бахти ҳақида ғамхўрлик қилганда, болаликдан шундай мақсад қилиб қўйиш керак. Бу, албатта осон эмас.

Амалий “ҳаёт фалсафаси” баъзан назарияни ҳам писанд қилмайди, у илмий далиллардан ҳам, инсон маданияти тажрибасидан ҳам устун келади. “Ёшлигимизда биз яхши ҳаёт кечирмаганмиз, биз кўрган қийинчиликларни кўришмасин болаларимиз. Улар бахтли бўлиб ўсишсин”, - дейишади айрим ота-оналар. Бу фикрларнинг мазмуни оддий: болаларни яхши овқатлантириш, яхши кийинтириш, бирор гапини икки қилмасликдан иборатдир. Бахтни шундай белгилаш кўпинча катта ёшдагилар учун ҳам, болалар учун ҳам оғир мусибатга айланади.

Абу Али ибн Сино “Бахт инсоннинг олий ахлоқий бурчидир”, деб бежиз айтмаган.

Демак, бахт – бурч ҳам экан-да? Келинг, бошқа томондан қарайлик. Агар бола талабларимизни кўзда ёш билан бажарса, шахснинг бузилишига олиб келади. Бахтнинг акси қайғу-алам, маънавий қашшоқлик бўлиб, бунда ҳаёт қалби қувонч тўлқинларисиз ўтади.

Ҳақиқий тарбия қийинчиликлар ва тўсиқларни муносиб енга олишга ўргатишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Азоб-укубатларга келсак, уларни

ҳеч ким атайлаб ташкил қилмайди. Инсоният бахтига ҳалақит берадиган ҳамма нарса, имкони борича тарбияда бартараф этилиши керак. Шундай қилиб, биз болаларни камолотга етказишнинг бир томонида: эмоционал фаолиятли, таъсирчан-ижодий, завқ-шавққа тўла томонини кўриб чиқдик. Уларни ривожлантириш қатор қоидаларни бажаришни талаб қилади; болани фойдали машғулотлардан маҳрум қилмасдан, балки шундай машғулотлар билан қуршаб олиш тасаввурларимиз ўлчови билан бичилган чегарага тиқиштирмасдан, болаларга иштиёқ доирасини кенгайтириш лозим. Бола бизнинг ҳаётимизни эмас, ўз ҳаётини яшаши кераклигини ёдда тутиш керак.

Бироқ инсон “мен” ининг иккинчи томони ҳам борки, бу қалб нозиклиги, бу маънавий-ахлоқий таълимнинг энг чуқур қатламларида жойлашган шахс муҳитидир.

Бола қалбига заррача бўлса ҳам, фойдали фаолиятга иштиёқни сола олсангиз фақат шундагина боланинг ўз-ўзини камолотга етказиши чексиз иштиёққа айланиши мумкин.

Файласуфлар, психологлар, педагоглар ва социологлар бир нарсада яқдил фикр билдирадилар: инсон “мен”ининг асосини – эҳтиёжлар, уларнинг бирикиши, истаклар, қаршиликпар, норозиликлар, кўнгил совиши ва умидворлик каби бир-бирига зид нарсалар ташкил этади. Бу бизнинг ёрдамимиз туфайли пайдо бўлган эҳтиёжлар боланинг ўзи томонидан, унинг тиришқоқлиги, куч-ғайрат сарфлаши билан шакллантириладиган эҳтиёжлардир. Шахс қиёфасини тўлдирадиган, инсон ҳатти-ҳаракатларининг асосий йўналишларини чизиб берадиган, боланинг ўзига, яқин кишиларига, бошқаларга бўлган муносабатини белгилайдиган эҳтиёжлардир.

Агар болада фаолиятга бўлган эҳтиёж бошқа кишига нисбатан эҳтиёжни сиқиб чиқарган бўлса, ўзига бино қўйишнинг пайдо бўлиши шубҳасиз. Агар тарбияланувчимиз хатти-ҳаракатида ўзига нисбатан қизиқиш ва ўзини намоён қилиш устун кела бошласа, булар турли ва анча ёқимсиз хусусиятлар; ўта кетган манманлик, ҳаётга уқувсизлик ва шунга ўхшаш кўнгилсиз ҳолатларнинг вужудга келиши билан хавфлидир. Бу ерда фақат бахтли

оилагина болани бахтли қилиб ўстира олади, деган шарт яширинган эмасмикин? Агар шундай бўлса, бизнинг ота-оналик бахтимиз бола бахтини қай даражада белгилар экан?

Ҳаётнинг қийин дамларида ўз ота-оналари, бувилари ва боболарини, атрофдагиларни тушунишни болаларга қандай ўргатиш керак? Болаларга ўзгалар тақдирига, кулфатларига, қайғуларига ҳамдард бўлиш эҳтиёжини қандай уйғотиш мумкин?

Инсонни бутун ҳаёт тарбиялайди ва кўп нарса вазиятга боғлиқ бўлади. Янада кўпроқ нарса инсоннинг ўзига боғлиқ. Шахс шунинг учун ҳам шахски, у ахлоқий негизни тасдиқлайди, шароитлардан қатъий назар қандай вазиятда ўзини муносиб тутди. Айрим, педагогларнинг таъкидлашларича, болалар ҳаёти, асосан меҳнатни тўғри ташкил қилинса, умуман бола характеридаги ҳамма нарса жой-жойига тушади. Тажрибали тарбиячи, у хоҳ ота-она ёки ўқитувчи бўлсин, педагогик кўра билиш қобилиятига эга, “Кўзларингдан билиб турибман”, “Мен унда ўзгаришни сездим” каби сўзларда тез-тез эшитиб турамиз, баъзан ўзимиз ҳам гапирамиз. Бола қанча ёш бўлса, унинг юзларида истаклари шунчалик аниқ акс этади, унинг юзидан рўй берадиган ички кечинмаларни “ўқиш” осонлашади. У улғайган сайин катталар ундан ўз ҳис-туйғуларини бошқариши, хоҳишларини тийишни, ўзини тута билишни мунтазам талаб қилишади. Баланд овоз чиқариб кулиш, бақариш, пешонани тириштириш одобдан эмас, сен кулиб туришинг керак, бу бошқаларга ёқимли.

Демак, шундай тарбиячилар борки, улар ўткир кўз, ўткир зеҳнга эга. Бундай тарбиячилар бошқалар назаридан яширинган нарсаларни ҳам сезиб олиш қобилиятига эга. Кўра билиш бу энг майда ташқи белгилардан боланинг ички ҳолатини, унинг иккиланишини, ишончини, иштиёқини, хавфсираши, умидлари, истакларини белгилаб олиш демакдир. Бу, бизнингча педагогик маҳоратнинг энг зарурий шартларидан биридир. Кўра билишга икки жиҳатдан қараш мумкин: “Уқиб олиш” маъносидаги кўра билиш. Кўра билишнинг иккинчи жиҳати – бу фақат тушуниб етиш эмас, балки баҳолаш

хамдир. Бола бизнинг ишимиз билан тўқнашганда кўпинча унга қандай муносабатда бўлаётганимизни ҳам сезади.

Биз унинг хулқ-атворини баҳолаётган вақтимизда, бизнинг қарашимизни фаҳмлаб, ўзи ҳам бизнинг муносабатимиз “ҳисобини” чиқариш билан овора бўлади.

Педагогик кўра билиш санъати узоқ тажрибалар натижасида, ўзини синчиклаб текшириш ва олинган маълумотларни таҳлил этиш орқали яратилади. Ўз олдига онгли равишда бу вазифани қўйган ҳар бир инсон бундай санъатни эгаллаши мумкин. Тўғри педагогик кўра билишлик – бола тарбиясининг ҳал қилувчи шартидир.

2-БОБ. Оилада болаларни тўғри тарбиялашнинг шарт-шароитлари.

1.ОИЛАДА БОЛАЛАРНИНГ ОТА-ОНА ОЛДИДАГИ БУРЧ – МАЪСУЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ЙЎЛЛАРИ ВА ВОСИТАЛАРИ

Фарзанд тарбияси қўни-қўшнилар таъсири, маҳаллалардаги муҳитга ҳам боғлиқлиги сабабли ўзбеклар барча даврларда жамоатчилик фикрига бефарқ қарамаган.

Ҳар бир оиланинг тинчлиги ёнма-ён яшаётган қўшнининг ҳам тинчлиги. Шу сабабли ҳам оилалар ўртасидаги илиқ, самимий алоқалар маҳаллалар ва қишлоқлардаги қўни-қўшничилик муносабатларининг асосий шаклини ташкил этади.

Ўзбек оилаларидаги қариндош-уруғ, қўни-қўшни, маҳалла-қуй билан муносабатларга асос бўлган маънавий омиллар жумласига ҳамкорлик, ҳамдардлик маслаҳатгўйлик, ғамхўрлик, оғир ва енгил дамларда бир-бирига елкадош, кўмакдош бўлиш сингари фазилатлар ҳам киради. Бу борадаги маросимлар, анъаналар, урф-одатлар яхши муносабатларнинг белгисини эмас, балки буюк миллий бойлигимиздир. Бундай қадриятларни ривожлантириш маънавий камолотимизнинг муҳим йўли бўлиб қолмоқда. Оилани мустаҳкамлаш, ёшларни тарбиялашда жамоатчилик фикрини қучи ва таъсиридан кенг фойдаланиш ҳозирги кунда ҳам катта аҳамият касб этмоқда.

Бу борадаги тажриба ва анъаналардан самарали фойдаланиш мустақиллик шароитида амалга оширилаётган маънавий, тарбиявий ишларни яхшилашнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Оилада бола тарбиясини анча эрта бошлаб, узлуксиз, босқичма-босқич олиб борган маъқул. Ўзбеклар ҳўл новдани хоҳлаган томонга эгиш мумкин, дейдилар. Оиладаги тарбия ҳам фарзанд ҳўл новдадек эгилувчан бўлган бир даврда кўпроқ самара беради. Шу сабабли ҳам оиладаги фарзанд тарбиясини уч даврга бўлса бўлади.

Булар куйидагилардир:

1. Бола бир ёшдан саккиз, ўн ёшгача бўлган давр. Бу даврда болага юриш-туриш, ахлоқ ва одобнинг оддий қоидаларини ўргатиш, унинг хатти-ҳаракатлардаги яхши томонларини рағбатлантириш, ёмон томонларини чеклаш керак бўлади. Инсон маънавиятидаги энг катта тубанлашиш ёш боланинг кичик хатти-ҳаракатлари, ноўрин қилиқларидан, эркаликларидан бошланади. Бу даврда боланинг онгида табиат, жамият, инсон ҳаёти ҳақидаги биринчи тасаввур ва тушунчалар шаклланиб, унинг қалбида чуқур таъсир этгани учун ҳам уларни бир умр унутмаймиз, доим худди кеча бўлиб ўтган воқеадек эслаб юрамиз. Ёш боланинг ҳаётий тажрибаси йўқлиги, яхши билан ёмонни, фойдали нарсa билан фойдасиз нарсани ажратиш имкони бўлмагани учун ота-онанинг, катталарнинг йўл-йўриқлари, панду-насихатлари ҳақиқатни билишнинг асосий йўли бўлиб қолади.

2. Ўн, ўн бир ёш билан ўн олти ёш ўртасида боланинг маънавий қиёфаси шаклланишига таъсир кўрсатиш анча мураккаб ва маъсулиятли бўлиб қолади, Бу даврда табиий ва ижтимоий омиллар таъсирида ўғил ва қиз болаларда ўзини руҳан, ақлан етук деб ҳис қилиш, мустақил ҳаракат қилиш, ўзига ишониш туйғуси кучаяди. Агар ота-она болаларига ёшлигиданоқ яхши тарбия бермаган бўлса, бу даврда уларга маънавий таъсир кўрсатиш имкони ҳам қийинлашади. Ота-онанинг яхши тарбиясини олмаган болалар бу даврда ҳар бир ишга, хатти-ҳаракатиғаўзига баҳо беришга интилади. Бу даврда

тарбияни ва таълимни бир дақиқа эътибордан қолдирмай, уни мунтазам, режали амалга ошириб бориш лозим.

3. Ўн беш, ўн олти ёшдан бошлаб болаларга ахлоқ, одоб, юриш-туриш мезонларинигина ўргатиш билан чекланмай, уларни бевосита амалий, ижтимоий ҳаёт эҳтиёжлари асосида тарбиялаш лозим. Ота-она бу даврда фарзандларига, юриш туриши, ширин сўзлари билан қувонч бахш этадиган эркатойлар сифатида эмас, балки ҳаётга мустақил қадам қўйиб, ўз йўлини ва бахтини меҳнати билан топа оладиган шахс сифатида қарамоғи керак. Бу даврда боланинг мустақил фикрлаш ва фаолият кўрсатишига кенг йўл очиб бериш лозим.

Албатта, фарзанд тарбиясидаги шу уч босқични бир-биридан бутунлай ажратиб бўлмайди. Лекин инсон, жисмоний маънавий камол топиб бориш билан унга тарбиявий таъсир кўрсатишнинг мезонлари, меъёрлари, имкониятлари, мазмуни, мақсадлари ўзгариб боришини эътибордан четда қолдирмаслик керак.

Фарзанд катта бўлганида ҳам унга болалигида қилинган муносабатни такрорлаш мумкин эмас. Бола катта бўлгач ота-онага ҳамкор, маслаҳатгўй бўлиб қолади.

Тарбиянинг оқибатлари ота-оналар фарзандларига раҳм-шафқат қилгандай бўлиб, уларнинг кўнглига қараб иш тутишлари, барча инжиқликларини кўтаришлари, болам қийналмасин деб, уларга турли ишларни буюрмай, барчасини ўзлари бажаришлари ҳам мумкин. Бундай тарбия ижобий оқибатларга олиб келмайди. Фарзандларга ҳаддан ортиқ, меҳрибонлик кўрсатиш ҳам баъзан уларнинг ҳаётда чорасиз қолишларига сабаб бўлади. Ота-она бола тарбиясида уларнинг истеъдоди ва қобилиятини билиш ва рўёбга чиқаришга ҳам алоҳида эътибор бериши керак.

Истеъдод, қобилият қирралари билим, ахлоқ, ва одоб билан боғланиб шаклланса яхши бўлади.

Туғма истеъдод, қобилият аввал имконият тариқасида юзага келади, тарбия жараёнида сайқал топиб, рўёбга чиқиб, инсон эътиқоди, фаолияти йўналишига айланиб қолади.

Фарзандларни одобли қилиб тарбиялаш оиладаги вазиятга боғлиқ деймиз. Бироқ, оилада вазият яхши бўлсаю, фарзанд кўчага чиқиб, беадаб ёшлар даврасига кириб қолса, бу ҳол ота-она берган тарбиянинг таъсирини пучга чиқаради. Шу сабабли ҳар бир ота-она фарзандлари қандай одамлар билан боғланиб мулоқотда, муносабатда юрганини билиш ҳам аҳамиятлидир.

Агар ота-она бу масалага бефарқ қараса, кўча таъсирида қолиб кетган фарзанднинг хатти-ҳаракатлариёмон оқибатларга олиб келишимумкин.

Ахлоқ ва одоб шундай пойдеворки, инсоннинг бошқа маънавий фазилатлари, ҳатто билими ҳам унинг заминиди шаклланади.

Ақл одоб билан боғланса инсон маънавий камолоти ва маданий эҳтиёжининг имкониятлари, чегаралари ҳам кенгая боради.

Фарзандига биринчи қадамлариданоқ ахлоқ ва одоб ўргатган ота-она унинг келгуси бахтига мустаҳкам пойдевор ўрнатган бўлади. Яхши ҳулқ, одоб шундай заминки, баъзан инсоннинг айрим кичикроқ нуқсонлари ҳам унинг соясида қолиб кетади.

Баъзан фарзандларининг нуқсони ота-онага билинмайди, улар фақат яхши томонларинигина кўришга ҳаракат қиладилар, деб ўйлаймиз. Менинг фикримча бундай ўйлаш тўғри эмас.

Фарзанд тарбияси шунчалик масъулиятлики, бу ишда хатога йўл қўйиш осон, лекин бу хатони тузатиш қийин. Баъзи ота-оналар фарзандларининг тарбиясига бефарқ қарайди. Бола доим бирор иш билан банд бўлиш, ота-она, қариндош-уруғлар, яхши кўни-кўшнилар назоратидан узоқлашмаслиги керак.

Ота-оналар назоратининг кучи шундаки, улар бола йўл қўйган хато ёки ножўя ишни кўриб, уни ўз вақтида тўғри йўлга солишга ҳаракат қиладилар. Бир-икки марта назоратсиз қилинган ножўя иш эса аста-секин кўникмага, одатга айланиб қолади.

Бола 18-20 ёшга етгач, ўз кадри-қимматини, инсонлик бурчи ва масъулиятини ақлан, ахлоқан чуқурроқ ҳис қила бошлайди. Бозор муносабатларига ўтиш билан боғлиқ бўлган ҳозирги шароитлар ҳам, оилада ёшлар тарбиясига катта эътибор бериш заруриятини туғдирмоқда.

Бозор муносабатлари ҳар бир шахс ўзининг бошқаларнинг кадри-қиммати, манфаатини ҳам адолатли равишда ҳисобга ола билишдир.

Ахлоқ одоб тарбиясининг усуллари ҳам турлича бўлиши мумкин. Болаларга керак бўлганида меҳрибонлик қилиш, маълум вазиятларда каттиққўл бўлиш ҳам керак. Бола ота-онадан меҳр кўрмаса бағри тош, худбин бўлади, ортиқча эркаланса талтайиб кетади.

Баъзи ота-оналар болаларининг ички руҳий эҳтиёжлари, қизиқишларини ҳисобга олмай, биз айтган ишнигина қиласан, биз кўрсатган йўлдангина борасан дейишлари мумкин. Бундай талаб ҳам унчалик тўғри эмас, албатта, фарзанд ота-онанинг гапига қулоқ солиш керак, аммо ҳар бир талаб меъёридан ошмаслиги керак.

Оиладаги тарбияда ёшларда миллий ифтихор туйғусини шакллантиришга ҳам эътибор бериш лозим.

Муайян миллатга мансубликни ҳис қилиш, унинг тарихи, маданияти, тили, қадриятларини билиш инсон маънавий камол топишининг асосий шартларидандир.

Ўзбекларнинг ўзига хос юксак маънавияти, инсонпарварлиги, меҳр-оқибатлилиги, меҳнатсеварлиги, раҳм-шафқатлилиги, қўни-қўшничилик муносабатларидаги анъаналар, оилапарварлиги, болажонлигига бошқа миллатларнинг вакиллари ҳам катта баҳо берганлар.

2.2.ОИЛАДА БОЛА ТАРБИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ШАКЛИ ВА УСУЛЛАРИ

Оилада ота-оналар билан ишлашнинг жамоа тарзида ва яккама-якка ҳолда ишлаш шаклларидан фойдаланилади.

Ота-оналар ва оила билан ҳамкорликдаги ишларнинг энг кенг тарқалган шакл ва усуллари қуйидагилар:

1. Ота-она ва оила билан яккама-якка ишлаш.

Илғор педагогик тажрибаларнинг кўрсатишича, ишнинг бу тури катта аҳамиятга эга ва кутилган самарани беради. Бунда оила ва боланинг шахсий хусусиятлари ўрганилади. Ота-оналар ва оила билан олиб бориладиган ишларнинг турли хил шакллари аниқланган.

Ота-оналар билан суҳбат ўтказиш, уларга маслаҳатлар бериш, ота-оналарни тарбия усуллари билан таништириш ва шу кабилар.

2. Ота-оналар билан жамоа тарзида ташкил қилинадиган ишлар.

Булар ота-оналарнинг гуруҳий ва умумий йиғилиши, ота-оналар мактаби, анжуманлар, шанбаликлар, савол-жавоб кечалари.

3. Кўрсатмали ишлар.

Ишнинг бу тури: кўргазмалар, ота-оналар учун кутубхона, оилавий тарбиянинг турли масалалари бўйича материаллар солинган папка.

1. Тадқиқотчининг оила билан ишлаш шакллари.

Бола яшаб турган оилани ўрганиш, ота-оналар билан яқин алоқа ўрнатиш ва уларга ёрдам, маслаҳатлар беришнинг самарали йўлларидан биридир. Тадқиқотчи оилага текширувчи сифатида эмас, балки маслаҳатчи, дўст ва бола тарбиясига ёрдам берувчи шахс сифатида боради.

Тадқиқотчининг оилага боришидан асосий мақсади, бола тарбияланаётган шароитни кўриш ва зарур бўлса, ота-оналарга ёрдам кўрсатишидир.

Тадқиқотчи боланинг оиласида кўрганларини қайд қилиш билан бир қаторда, уларни таҳлил қилади, ота-оналар йиғилишларида оилавий

тарбиядаги ижобий ва салбий томонлар ҳақида гапиради. Уларга ўзининг қимматли маслаҳатларини беради.

Оилани бориб кўриш ва ота-оналар билан суҳбатлашиши, катта педагогик одоб билан ўтказилиши керак. Ота-оналар билан суҳбатдаболанинг энг яхши томонлари очиб берилса, ота-оналарнинг тарбиячига бўлган ҳурмати ва ишончи ортади. Баъзан ота-оналарга уларнинг бола тарбиясидаги камчиликларини кўрсатишга тўғри келади.

Оилани биринчи бор бориб кўриш, айниқса, масъулиятлидир. Оилага ташриф буюришдан аввал унинг аъзолари, ота-оналарнинг касбларини, уларнинг иш жойларини ифодаловчи маълумотларни аниқлашлари зарур.

Агар тадқиқотчи оилани бориб кўришдан аввал ўзи учун боланинг ривожланиш ва тарбияланганлик даражаси характеристикасини тузиб олса, оилани бориб кўриш янада самарали бўлади. Бу ҳолда, ота-оналар билан аниқлаш ва муҳокама қилишни талаб қилувчи жиҳатларини ажратиб олиш керак. Биринчи бор бориб кўриш тадқиқотчига оиланинг ҳаёт тарзи ҳақида, оилавий вазият, боланинг оиладаги тарбияси ҳақида умумий тасаввур бўлиши керак.

Тадқиқотчи дўстлик вазиятида ўтаётган суҳбат давомида шахсий кузатишлар, ота-оналарга, оиланинг бошқа аъзоларига ва болага берилган саволлар орқали болани, унинг оиласини яна ҳам яхшироқ, билиб олишга имкон берувчи ўзига зарур маълумотларни олади.

Буларнинг ҳаммаси бола тарбиясига анча самарали таъсир кўрсатади. Бундай ташрифларнинг натижаси тадқиқотчига бола билан яккама-якка иш олиб бориш режасини тузишга имкон беради.

Оиладаги суҳбатларнинг мазмуни болаларнинг ёшига боғлиқ. Болаларнинг ота-оналари билан суҳбатлашганда мустақилликни, гигиеник кўникмаларни тарбиялаш, нутқни ўстириш ва ҳоказолар ҳақида гап боради.

Оилани бориб кўришнинг мақсади ва мазмуни тадқиқотчининг режасида ва махсус кундалигида акс эттирилиши керак.

2. Ота-оналар билан шахсий суҳбатлар.

Оила билан шахсий ишларнинг энг кенг тарқалган усули сифатида қўлланиладиган суҳбат ҳисобланади.

Ота-оналар билан шахсан ишлашнинг бу шаклини тадқиқотчилар айрим болалар билан ишлашда кенг фойдаланишлари керак. Чунки бир оила учун муҳим қизиқарли бўлган нарсa, бошқа оила учун умуман керак бўлмаслиги мумкин.

Шахсий суҳбатларни шошилмасдан, ташқаридан тингловчиларни жалб қилмасдан олиб бориш, ҳамда унга фақат суҳбатдошинигина жалб қилиш керак.

Оилага янада мақсадга мувофиқ, равишда таъсир кўрсатиш учун тадқиқотчи мунтазам суҳбатлар ўтказиш режасини тузиши мумкин. Бу суҳбатларнинг мавзуи болаларнинг хусусияти, ҳуқуқига қараб белгиланади. Бундай суҳбатлар савол-жавоб, мулоҳаза ва эслатма шаклида дўстона вазиятда ўтказилади.

3. Оилавий тарбия бўйича тажриба алмашиниш анжумани.

Оилавий тарбия бўйича тажриба алмашиниш, анжуман ўтказиш катта тайёргарлик кўришни талаб қилади, унда бутун педагогик жамоа, ота-оналар кўмитаси ва фаол ота-оналар қатнашадилар.

Даставвал, ҳозир ота-оналарни қандай масалалар қизиқтиришини билиб олиш зарур. Бунинг учун савол-жавоблар ўтказиш, олинган жавобларни синчиклаб таҳлил қилиш керак. Бундан ташқари, уйга бориб кўриш, болаларни кузатиш материалларидан фойдаланиш лозим. Бу маълумотларни ҳаммасини тўплаб, муҳокама қилиш зарур бўлган масалалар доираси аниқланади.

Шундан сўнг, битта муаммо танланади. Масалан, «ахлоқий тарбия» мавзуси бўйича ота-оналарнинг бир нечта маърузаларини тайёрлаш мумкин, яъни “болаларда ҳалоллик ва ростгўйликни тарбиялаш ҳақида”, “меҳнат кўникмаларини тарбиялаш”, “ота-тарбиячи сифатида” ва ҳоказо. Анжуманда

болалар ишлари кўргазмасини ва болаларнинг чиқишларини ҳам ташкил қилиш мумкин.

4. Ёш ота-оналар мактаби.

Педагогик таълимни ташкил этишдан ташқари “Ёш ота-оналар мактаби” каби иш шаклидан ҳам фойдаланилади.

Кўпчилик ота-оналар оилада болаларни қандай тарбиялаш лозимлиги, қандай таълим бериш усуллари ҳақида педагогик тушунчага эга эмас.

“Мактабнинг” машғулотида она ҳам, ота ҳам қатнашса, мақсадга мувофиқ бўлади, чунки болага ота-онанинг ва тарбиячиларнинг мувофиқлаштирилган таъсири натижасидагина мақсадга эришиши мумкин.

5. Ота-оналар мактаблари.

Ота-оналар педагогик таълимотининг шакл ва усуллари кенгайтириш, оилага у орқали ва у билан бирга болага таъсир кўрсатишнинг янада натижали усуллари излаш лозим.

Ота-оналар мактабининг ўқув дастурлари ҳамда режаларига педагогика ва психология, болалар анатомияси ва физиологияси, оилавий тарбия назарияси ва амалиёти, мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ёши бўйича даврга ажратиш, мактабгача ёшдаги болаларнинг индивидуал психологик хусусиятлари, болаларни оилада тарбиялаш бўйича маърузалар цикли ва ҳоказо масалалар киради. Маърузалар билан бирга семинар машғулоти ўтказилади.

Мактабнинг иши 1-2 йилга мўлжалланади. Машғулотлар ойига 1-2 марта ўтказилади. Тингловчилар турли мутахассисликдаги ва касбдаги ота-оналардан иборат бўлади. Ота-оналар мактаблари дастурида болаларни республикамиз миллий хусусиятлари, миллий қадриятлари, миллий урф-одатлари руҳида тарбиялаш вазифаларини очиб берувчи маърузалар, амалий семинар машғулоти, “Оиланинг ахлоқий асослари”, “Миллий урф-одатларимиз”, “Буюк ўзбек ва Шарқ мутафаккирлари бола тарбияси тўғрисида”, “Ота-оналарнинг педагогик одоби”, “Болалар ахлоқий тарбияси”, “Мактаб, ота-оналар қўмитаси иши билан таништириш”, “Болаларни

тарбиялаш бутун жамоатчиликнинг ва ҳар биримизнинг ишимиздир” мавзудаги маърузалар тингловчиларга ёқади.

Оилада ўзаро муносабатларни аниқлаб олиш учун “Болаларни тушуниш учун катталарга нима ҳалақит беради?”, “Сиз ҳар доим ҳам болага хушмуомала, эътиборли ва сабр-тоқатлимисиз?” каби саволларни таклиф этиш мумкин.

Болани тарбиялаш учун уни жуда яхши билиш керак. Бунинг учун биз бола хулқидаги энди пайдо бўлаётган хислатларга таъсир кўрсатувчи майда нарсаларни сезишимиз, фикридаги ўзгаришларни сезиб, илиб олишимиз, бола кайфиятидаги нозик ўзгаришларни тушунишимиз керак.

Тарбия ишида ишонтириш методидан ҳам самарали фойдаланиш мумкин. Ишонтириш орқали болада ўз кучига ишонч туйғуси пайдо қилинади: бу туйғу эса болага кўтаринки руҳ бағишлайди.

Ахлоқий тарбияда ибрат – намуна методи алоҳида ўрин тутди. Ота-она фарзандлар нигоҳида энг буюк кишилардир. Ўзининг энг яхши сифатлари, меҳнатсеварлиги, бир-бирлари билан аҳиллиги, фарзандларига ғамхўрлиги, қарияларга нисбатан меҳрибонлиги, кишиларга илтифотлилиги, камтарлик хусусияти, ташқи ва ички қиёфасининг гўзаллиги билан фарзандлар назарида “энг чиройли”, “истараси иссиқ” кишилардир.

Ҳақиқатан ҳам, ана шу фазилатлар соҳиби бўлган ҳар бир ота ва она келгусида ўз фарзандлари томонидан бир умр эъзозланади.

Ота-онанинг сўзи билан ишининг бирлиги муҳим фазилат бўлиб, катта тарбиявий таъсир кучига эгадир.

2.3.БОЛАЛАРНИ ТАРБИЯЛАШ ВА СОҒЛОМЛАШТИРИШ ИШНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ ЙЎЛЛАРИ ВА ВОСИТАЛАРИ

Болаларни тарбиялаш ва соғломлаштириш ишни амалга оширишнинг йўл ва усуллари ўқувчиларга ахлоқий сабоқ бериш каби махсус ишни ташкил қилишда алоҳида хусусиятга эга. Ушбу йўللари кўриб чиқайлик. Ахлоқий билим бериш бир қанча тарбиявий вазифаларни бажаради: инсон ҳаёти ва маданиятининг ахлоқий қадриятлари тўғрисида кенг тасаввур беради.

Ахлоқий тасаввурлар, қараш, мулоҳазани шакллантиришга ва шу асосда ахлоқий эътиқодни шакллантиришга таъсир қўрсатади:

-ўқувчиларни ўзларининг ахлоқий тажрибаларини мушоҳада қилишлари ва бойитишларига ёрдам беради;

- турли манбалардан ахлоқ тўғрисида олинган билимларни тарбиялайди;
- шахснинг ўзини ахлоқий тарбиялашга ёрдам беради.

Ахлоқий билим асосан ахлоқ тўғрисидаги суҳбатлар, маърузалар, мавзуй кечалар, турли касб намоёндалари билан учрашувлар, ўқувчилар конференцияси ва бошқа воситалар билан амалга оширилади.

Ахлоқий билим беришни ташкил қилишда ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини, уларнинг шахсий ахлоқий тажрибаларини, ахлоқий меъёрлар тўғрисидаги хабардорлик даражасини, ахлоқ, соҳасидаги ўзлаштирган билимларининг ахлоқий талаблари билан муносабатини ҳисобга олиш зарур.

Ахлоқий меъёрларни тушунтириш ахлоқий билимларнинг пойдевори бўлиб хизмат қилувчи дунёқарашга таянилганда самарали амалга оширилади. Масалан, инсоннинг ватанга муносабатининг ахлоқий моҳиятини очиб берувчи ахлоқий тушунчалар, давлатнинг ижтимоий тузилиши, ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиш даражаси, ижтимоий ва маданий қадрият аниқ, тушунилган ҳолдагина ўзлаштирилиши мумкин.

Шахснинг ахлоқий ривожланиши ахлоқий эҳтиёжларни шакллантиришни ўз ичига олади: меҳнатга, мулоқотга, маданий қадриятларни ўзлаштиришга, билиш қобилиятини ривожлантириш ва

бошқаларга эҳтиёж сезилади. Бу эҳтиёжлар ўқувчилар фаолияти ва муносабатларининг реал тажрибасида ривожланади. Кўп қиррали фаолият жараёнида хатти-ҳаракатнинг ижтимоий фойдали кўникмалари, ахлоқий одатлар, барқарор муносабатлар шаклланади.

Ахлоқий тарбия тизимида ахлоқий одатлар алоҳида ўринни эгаллайди. Одатлар ўзлаштирилган хатти-ҳаракатни ишлаб чиқариш йўлларида фойдаланишни ўз ичига олади. Феъл-атворнинг одатдаги меъёрларини ўзлаштириш жараёнида ишлаб чиқилади. Кўпинча ахлоқий одатлар инсонпарварлик, меҳнатга масъулият билан ёндашиш туйғуларини шакллантириш учун зарурдир.

Одатлар шартли равишда оддий ва мураккабга бўлинади. Оддий одатлар дейилганда, ижтимоий турмушнинг элементар қоидалари, белгиланган интизом меъёрлари ва мулоқот маданияти асосида ётган ишлар ва ҳаракатлар кўзда тутилади.

Ахлоқий тарбиянинг муҳим вазифаси хатти-ҳаракатларни одатга айлантиришдир. Ахлоқий одатларни тарбиялашга қўйиладиган педагогик талаб ўқувчининг феъл-атвори ва онгининг бирлиги ва ўзаро алоқасига асосланади. У ёки бу одатни тарбиялашдан олдин, ўқувчиларни ижобий одатларни эгаллаш ва салбий одатларга барҳам беришга мойил қилиш лозим.

Ахлоқий одатларни тарбиялаш ўқувчи феъл-атворининг ижобий далиллари асосида амалга оширилади. Ахлоқий одатларни тарбиялашда ўқув юртининг умумий муҳити катта аҳамиятга эга. Анъаналар, жамоа қонунлари билан қўллаб-қувватланаётган феъл-атворнинг шаклланиш усуллари ўқувчилар томонидан енгил ўзлаштирилади. Феъл-атвор тажрибасини ташкил қилиш асосан барқарор ижобий таъсир воситаларини яратишдадир.

Ахлоқий меъёрларни ўзлаштириш инсоннинг бу меъёрларига эмоционал муносабати билан бойийди.

Ахлоқий меъёрни маълум маънода у ёки бу хатти-ҳаракатни келтириб чиқаришга ундовчи сабаблар ҳам белгилайди.

Психологларнинг аниқлашларича, кичик мактаб ёши ахлоқий талаб ва меъёрларни ўзлаштиришга мойиллигининг юқорилиги билан характерланади. Бу шахс ривожланишига ўз вақтида ахлоқий пойдевор қўйиш имконини беради. Кичик ёшда шахснинг ахлоқий ривожланишини белгиловчи тарбиянинг моҳияти боланинг ҳиссий ҳозиржавоблигига таянувчи инсонпарварлик муносабати ва ўзаро муносабатларини шакллантиришдан иборат.

Ўсмирлик ёшида яқин атроф-муҳитини ўзлаштиришда муайян тажриба пайдо бўлади, тенгдошлари билан барқарор алоқалар ўрнатилади, ўз-ўзини англаш, хусусан шахсни тасдиқлашга эҳтиёж кучаяди, ўсмир атрофдаги кишилар намунасига эргашади, идеал ахтариш, ўз мавқеини белгилаш воситасини танлашга интилади.

Ўз-ўзини англаш ҳиссиёти ривожланишининг маълум босқичда, ўспиринда, ҳаётда ўз ўрнини топиш эҳтиёжи пайдо бўлади. Бу эҳтиёж шахснинг ижтимоийлашувчи жараёни, жисмоний ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари қандай ўтишига боғлиқ равишда ниҳоятда қарама-қаршилиқда намоён бўлади.

Болаларни ахлоқий тарбиялашда болалар мулоқотларини тўғри ташкил қилишнинг роли каттадир. Муваффақиятли уюштирилган мулоқотда бола фақатгина айрим ўқув ва кўникмаларни қабул қилиб қолмасдан, хатти-ҳаракатнинг усул ва йўллари, нутқ равонлигини, гавдани тутиш ва бошқа ҳолатларини ўрганади.

Оилада тарбиянинг энг муҳим йўналишларидан бири болаларнинг меҳнат тарбияси ҳисобланади.

Меҳнат тарбиясига ота-оналарнинг, ўзларининг ва оиланинг бошқа катта ёшдаги аъзоларининг меҳнатга ҳалол ва виждонан ёндашишлари катта таъсир кўрсатади.

Педагогларнинг оила билан ишлаш тартиби ўзаро боғланган ўта хилма-хил шакл ҳамда методлар кўмагида илгари эришилган барча ижобий муваффақиятларни ҳисобга олиб, келажакни мўлжаллаб, олинадиган

натижаларни таҳлил қилиб, режали ва изчил амалга ошириладиган аниқ мақсадни назарда тутди. Педагогларнинг ота-оналар билан бажарадиган ишларини аниқлаш унинг истиқболлиги, изчиллиги ва кетма-кетлигини таъминлайди.

Педагоглар ота-оналар билан ишлашнинг йиллик режаларини тузар эканлар, оилалардаги турмуш ва тарбиянинг муайян шароитларини, болаларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларини назарда тутадилар, педагогик таъсирнинг хилма-хил шаклларида фойдаланадилар. Оилалар билан ишлаш режаси, албатта, педагоглар кенгашида муҳокама қилинади. Режада умумий ва гуруҳ йиғилишларининг мавзуси, ота-оналар учун очик эшиклар, суҳбат, кўргазма, шунингдек уларни ўтказиш муддатлари ва масъул шахслар белгиланади.

Суҳбатлар. Оила билан якка тартибда ишлашнинг энг кенг тарқалган шакли сифатида болаларни қабул қилиш ва уларни уйига кузатиш вақтида ўтказилади. Бундай суҳбатлар педагог ва ота-оналарни бир-бирлари билан яқиндан танишиш, боланинг ҳаёти давомида бир-бирларини хабардор қилиш, соғлиғидаги ўзгаришларни кузатиш имконини беради. Бундай суҳбатлар гарчи қисқа бўлсада, жуда фойдалидир.

Суҳбат вақтида ўзаро тушуниш муҳитини яратиш учун ота-оналар олдига у ёки бу талабларнигина қўйиб қолмай, балки уларни нима хавотир қилаётганлигини билиб олиш керак.

Маслаҳатлар суҳбатларга яқиндир. Маслаҳатлар мавзулари болаларни кузатишлари ёки тарбия вазифаларидан келиб чиқиб аниқланади.

Педагог – педагогик маслаҳатга олдиндан тайёргарлик кўради: зарур адабиёт ва кўргазмали материалларни танлайди, у ҳақда ота-оналарни огоҳлантиради.

Гуруҳ билан бўладиган маслаҳатлар ота-оналарга муайян маълумотларни беришнигина эмас, балки оилавий тарбия алмашинувини ҳам қамраб олади.

Ота-оналар конференцияларининг асосий мақсади-оилавий тарбиянинг энг яхши тажрибаси билан алмашишдир. Конференцияда ота-оналар маъруза қиладилар. Маърузалар учун мавзулар олдиндан танланади ва улар битта марказий муаммога бағишланади.

Машғулотларга биринчи марта келган ота-оналар шахснинг шаклланиши муаммолари билан эмас, балки боланинг жисмоний ривожланиши билан қизиқадиладар. Шунинг учун маърузаларда боланинг ҳар томонлама ривожланишида оиланинг аҳамиятига асосий эътибор берилади.

Мулоқот боланинг эҳтиёжи бўлиб, унинг ривожланишида улкан аҳамиятига эга. Бола ота-онаси ва оиланинг бошқа аъзолари билан ўзаро мулоқот жараёнида уларга мақсад қилиб, хулқ-атвор нормалари, қоидалари ва шакллари ўзлаштиради. Оиладаги мулоқот ҳар доим эмоционал асосда бўлади.

Бироқ, ҳамма ота-она ҳам болалар билан мазмунли, педагогик жиҳатдан қимматли мулоқотни ташкил этишга интилавермайди. Айрим ота-оналар болага кўплаб қимматбаҳо ўйинчоқлар, китобчалар, ширинликлар совға қиладилар, телевизорни бутунлай улар ихтиёрига бериб қўядилар ва шу билан уларнинг барча эҳтиёжларини қондираяпман деб ҳисоблайдилар. Лекин боланинг энг муҳим эҳтиёжи ота-онаси билан мулоқотда бўлиш эҳтиёжи қондирилмай қолади.

Болаларни тарбиялаш ва соғломлаштиришда ота-оналарнинг биргаликдаги меҳнати айниқса муҳимдир.

Оила тарбиясида объектив ва субъектив омилларнинг роли катта. Объектив омиллар сирасига: оиланинг моддий таъминоти ва фаровонлик шу билан бирга маиший турмуш даражаси, оила бюджетининг мавжуд ҳолати, ундан оқилона фойдаланиш борасидаги тажриба, соғлом руҳий муҳитнинг барқарорлиги ва ҳоказолар кирса:

- оиладаги шахслараро муносабатлар мазмуни, оила аъзоларининг физиологик психологик маданий жиҳатдан комиллик ҳамда маълумот даражаси, уларнинг қизиқиш ва эҳтиёжлари ўртасидаги

мутаносиблик оилавий ҳаётни тартибга солиш борасидаги ўзаро ёрдам ҳамкорлик, бирлик тамойилларига таяниш ва шу қабила субъектив омиллар сирасига киради.

Оила тарбиясидаги болалар ҳаётини тўғри уюштириш, уларни вақтдан тўғри ва унумли фойдаланишининг асосий гаровидир. Боланинг оиладаги вақтини ўйин, меҳнат ва фаолиятларига тўғри тақсимлаш ниҳоятда муҳимдир.

Оила жисмоний ва психологик жиҳатдан соғлом, маънавий баркамол, меҳнат, ижтимоий ҳамда оилавий ҳаётга тайёр шахсни шакллантириб бериши лозим. Оила тарбияси мазмуни болаларга ижтимоий тарбиянинг машҳур йўналишлари жисмоний, ахлоқий, ақлий-эстетик меҳнат, экологик иқтисодий, ҳуқуқий, сиёсий-ғоявий ҳамда жинсий таълим бериш, уларда фаолият, кўникма ва малакаларини шакллантиришдан иборатдир.

Марказий асаб тизимининг мустаҳкамланиши учун яхши дам олиш талаб этилади.

Тиниқиб ухлаш бош мия асаб ҳужайраларининг тўла ором олишини таъминлайди, бу эса бутун организмнинг мўътадил ўсишига, унинг иш қобилиятини сақлаш ва қайта тиклашга ёрдам беради.

Инсон саломатлигини сақлашда эрталабки бадантарбиянинг аҳамиятини болаларга тушунтириш ҳамда уларнинг эрталабки бадантарбия билан шуғулланишига кўникириб бориши ота-она назоратини талаб этади. Бадан тарбия болани саранжомликка, интизомга ҳам ўргатиб боради.

Овқатланишнинг тўғри ташкил этилиши ҳам боланинг соғлом бўлиб ўсишининг асосий омилларидан биридир, ота-оналар томонидан боланинг белгиланган муайян соатларда овқатланишга, овқатланишдан олдин қўл ювишга, овқатдан кейин оғиз чайишга, кунига икки марта тиш тозалашга, ҳафтада бир марта ваннада чўмилтиришга, қўл ва оёқ тирноқларини олишга одатлантириб бориши зарур.

Ушбу ҳолатлар болада жисмоний маданият унсурларини шакллантиради.

Оила тарбиясида болаларни ақлий жиҳатдан тарбиялаш ҳам муҳим ўрин тутди. Бу борадаги дастлабки вазифа ота-она томонидан боланинг қизиқиш эҳтиёжларини кўра билиш асосида тасаввур, идрок, тафаккур, хотира ҳамда диққатини такомиллаштиришга ёрдам берувчи машғулотларга жалб этишдан иборат. Шунингдек, маълум йўналишлар бўйича болада қизиқишни уйғота олиш уни ривожлантириб бориш ҳам талаб этилади. Бу борада ота-она ёки оиланинг бошқа аъзолари дунёқараши, эҳтиёж ва қизиқишлари доираси ҳамда улар томондан кўрсатилаётган намуна муҳим тарбиявий омил бўлиб хизмат қилади. Оила муҳитида боланинг ақлий жиҳатдан тарбиялаб боришда фикр доирасини кенгайтиришга ёрдам берувчи конструкторлик ўйинлари, спорт ўйинларини ташкил этиш, турли мавзулардаги кроссворд, чайнворд ва ребус топишмоқларини ҳал қилиш театр, музей ва кўргазмаларга ташриф буюриш ҳамда илм-фан, техника ва технология тараққиёти юзасидан суҳбатларнинг уюштирилиши бу борада ўзининг ижобий самарасини беради.

Ахлоқий тарбия оила тарбиясининг ўзагини ташкил этади. Оилада уюштириладиган ахлоқий тарбиянинг мақсади болаларда энг олий ахлоқий сифатлар ота-она ҳамда оиланинг бошқа аъзоларига, шунингдек атрофдагиларга нисбатан меҳр-муҳаббат, катталарга ҳурмат, кичикларга мурувват, камтарлик тўғрисиўзлик, меҳнатсевар, саҳоват, инсонпарварлик, адолат, виждон, ор-номус, ғурур, интизом, ижтимоий бурчни англаш ва хоказоларни шакллантиришдан иборат. Шахсда мазкур сифатларнинг қарор топишида оиладаги соғлом муҳит, оила аъзоларининг психологик жиҳатдан ўзаро яқинликлари, эҳтиёж, қизиқиш ва ҳаётий ёндашувларидаги умумийлик, бир-бирлари билан ҳар қандай вазиятда қўллаб-қувватлай олишлари ота-оналар томонидан барча фарзандларга нисбатан қуйиладиган талабларининг ҳамда уларга кўрсатилаётган эътиборнинг бир хил бўлиши оила тарбиясида ижобий натижаларга эришишнинг омиллари саналади.

Оилада ташкил этиладиган эстетик тарбия болаларда гўзалликни ҳис қилиш, ундан завқланиш, табиат гўзалликларидан баҳра олиш асосида ҳис-туйғу идрок, тасаввур ҳамда қарашларни юзага келтириш ва уларни ҳаётни

севишга ўргатишдек вазифаларнинг ижобий ҳал этилишини назарда тутди. Ахлоқий ва эстетик қарашлари ўзгарган бир шароитда оилада ахлоқий ва эстетик тарбияни тўғри ва самарали ташкил этилиши айниқса муҳимдир. Болалар жуда ёшлигиданоқ, сохта гўзалликларга ўч бўлмаслиги лозим. Бола тасаввурида ҳақиқий, табиий гўзалликнинг намоён бўлиши учун шарт-шароит яратиб бериш мақсадга мувофиқдир. Шу боис мактабгача таълим ҳамда бошланғич синф ўқувчилари билан табиат бағрига, музей, қўرғазма ва кино театрларга уюштирилган экскурсия ҳамда ташрифлар катта тарбиявий кучга эгадир.

Оила шароитида уюштириладиган суҳбатлар алоҳида диққатга сазовордир. Оммавий воситалар орқали аҳоли эътиборига ҳавола этилаётган ҳуқуқий мавзудаги мақолалар, кўрсатув, эшиттириш, шунингдек оммавий ҳуқуқий адабиётлар ҳамда улардаги илгари сурилган ғоялар юзасидан ўтказиладиган суҳбатлар болаларда ҳуқуқий тасаввур, идрок, тафаккур, саводхонлик, фаоллик, масъуллик, эътиқод ва салоҳиятни қарор топишига олиб келади. Оила муҳитида болаларга уларнинг бурчлари тўғрисидаги маълумотларни бериб бориш, ўз навбатида, ҳуқуқлардан фойдаланиш йўллари кўрсатиб бориш бу борада яхши самара бера олади.

Иловалар

ОИЛАДА ФАРЗАНД ТАРБИЯСИГА АСОС БЎЛГАН АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАР

Маънавий баркамол, жисмоний соғлом фарзандларни вояга етказишда оилада амалга ошириладиган ахлоқ, одоб тарбиясининг ҳам ўрни бениҳоя катта. Ўзбек халқининг ахлоқ ва одоб тарбияси борасидаги анъаналари, қадриятлари асрлар давомида шаклланиб, ривожланиб келган.

Оиладаги тарбияга асос бўлган миллий ахлоқий қадриятлар тизимига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Инсон жамиятда яшаши, ўз-ўзини англашига асос бўладиган ахлоқий қадриятлар:

- одамлар билан кўришганда биринчи бўлиб салом бериш ва алик олиш;
- жамоатчилик билан мулоқотда, аввал яхши ўйлаб, кейин сўйлаш;
- устозларга эргашиш ва уларга садоқатли бўлиш;
- муомалада керакли сўзларни айтиш;
- ҳаёли, андишали, оқкўнгил, холис ниятли бўлиш;
- ҳамма ишга ноўрин аралашавермаслик;
- донолар сўзига қулоқ солиш, улардан ибрат олиш;
- ёмонлик қилганларга яхшилик қилиш;
- яхшилик кўрган жойга ёмонлик қилмаслик;
- билган ҳунари, ўрганган билимини сахийлик билан бошқаларга ҳам ўргатиш;
- барча одамларга, миллати ва эътиқодидан қатъий назар, меҳрибонлик кўрсатиш.

2. Жамоатчилик ичида ўзини тутишнинг ахлоқий асослари.

- жамоатчилик олдида ўзини енгил тутмаслик;
- илиқ сўз билан одамларнинг кўнглини кўгариш;
- ёшларни тўғри йўлга бошлаш;
- яхши одамларни авайлаб асраш;
- яхши хулқни олий фазилат деб билиш;

- тил билан дил бир бўлиши;

- манманликка берилмаслик доим камтар бўлиш.

2.Фарзандлик бурчи ва бола тарбиясининг ахлоқий асослари:

- фарзандларни яхши хулқларга, меҳнатга ўргатиш;

- одоб-ахлоқ қоидаларини болаларга жуда ёшлигидан ўргатиш;

- юриш-туриш, яхши муомала билан ота-онанинг соғлигигасоғлиқ, обрўсига обрў қўшиш;

- ота-онанинг панду-насиҳатларига қулоқ солиш;

- ота-оналарнинг уйда ўргатган анъаналарига ҳурмат билан қараш ва уларни давом эттириш;

- онага ҳурматни энг юксак буюклик деб билиш;

- онанинг дилини ранжитмаслик;

- юриш-туриш, яхши муомала билан ота-онанинг соғлигигасоғлиқ обрўсига обрў қўшиш;

- ота-оналарнинг уйда ўргатган анъаналарига ҳурмат билан қараш ва уларни давом эттириш;

- отанинг дўстларини дўст тутиш, уларга ҳурмат, иззат-икром кўрсатиш;

- онадан қарздорликни етти хазина билан ҳам узиш мумкин эмаслигини билиш.

4. Оиладаги муносабатларнинг ахлоқий асослари.

1.Ота-она фарзандларини ноўрин мақтай бермаслиги, талтайтириб тўғри йўлдан чиқармаслиги;

2. Ота-она оилада арзимаган ишдан жанжал чиқишига йўл қўймасликка;

3. Уйга меҳмон келганда уй эгасининг бағри кенг бўлиши;

4. Отақиз фарзандларига кўпроқмеҳр-шафқатли бўлиши;

5. Ота-она фарзандларининг бирини бошқасидан ортиқ кўрмаслиги;

6.Ота-она фарзандларини ўзларининг муомаласи, ахиллиги асосида тарбиялаш.

7. Ҳалоллик, иймонлилик, инсофлиликнинг ахлоқий асослари:

- бекор юриб вақт ўтказмаслик;

- ҳар ишда савоб олишни ўйлаш;
- одамларни ифво қилмаслик;
- муҳтожларнинг ҳожатини чиқариш;
- очик юз, яхши хулқ билан одамларнинг кўнглини олиш;
- барчага меҳр-оқибатли бўлиш;
- яхшиликка шукр қилиш, ёмонликни кечириш;
- одамлар билан муомалада яхшиликни яширмаслик, ёмонликни

оширмаслик:

- одамларни ифво қилмаслик;
- одамлар маслаҳат сўраса, уларга тўғри йўл кўрсатиш;
- яхшиликка шукр қилиш, ёмонликни кечириш;
- одамларни ноҳақйўлга бошламаслик;
- ҳикматга ташналик билган ҳикматни бошқаларга ҳам ўргатиш;
- нафсини тарбиялаш, кўзи тўқбўлиши;
- шошилмай, сабр-қаноат билан иш қилиш;
- дўстлар билан узоқ аразлашиб юрмаслик;
- дўстликни ҳам фарзандларига мерос қилиб қолдириш;
- ўзини катта тутмаслик, кибр-ҳавога берилмаслик;
- яхшиликка бошлаганларни устоз деб билиш;
- ҳар қандай яхшиликни беминнат қилиш;
- бировни ота-онаси туфайли камситмаслик;
- дилозор бўлиб, эл-у юртни безор қилмаслик;
- улуғ кишилар сўзлашаётганида сўзларини бўлмаслик;
- иш билан банд кишининг олдига кўп келмаслик ва кўп сўзламаслик;
- ватан манфаатларини ҳамма нарсадан устун қўйиш;
- ватан тарихини билиш ва у билан фахрланиш;
- буюк ватандошларнинг номини ҳурмат билан тилга олиш ва қолдирган меросини ўрганиш, қадрлаш;
- барча ватандошларни қадрлаш, улар билан ватан манфаатлари йўлида бирлашиш;

- ватан истиқболини билиш ва бу йўлда фидоийлик қилиш.

1-МАВЗУ	Касб-ҳунар таълимида ўқувчиларни тарбиялаш
----------------	---

1.1. Маърузани олиб бориш технологияси

Ўқув соати – 2 соат	Талабалар сони: 24
Ўқув машғулот шакли	Ахборотли маъруза
Маъруза режаси	1. Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялашнинг мақсад ва вазифалари. 2. Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш методлари. 3. Фаолият жараёнида ижтимоий ҳулқ тажрибаларини шакллантириш усуллари. 4. Гуруҳ раҳбари ишларини ташкил этиш ва режалаштириш
Ўқув машғулотининг мақсади: Талабаларга касб-ҳунар таълимида ўқувчиларни тарбиялашнинг мақсади ва вазифалари билан таништириш, тарбиялаш методлари ҳақидаги билим ва кўникмаларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш	
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш вазифалари ҳақида тушунча бериш	Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш вазифалари ҳақида тушунчага эга бўлади
Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш методлари ҳақида тушунча беради	Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш методларини таҳлил қилади
Фаолият жараёнида ижтимоий-ҳулқ тажрибалари-	Фаолият жараёнида ижтимоий ҳулқ тажрибаларни шакллантириш усуллари ҳақида

ни шакллантириш усуллари ҳақида тушунча беради	тушунчага эга бўлади
Гуруҳ раҳбари ишларини ташкил этиш ва режалаштириш ҳақида тушунча беради	Гуруҳ раҳбари ишларининг режаси ҳақида билиб олади
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска
Ўқитиш усуллари	Ахборотли маъруза
Ўқитиш шакллари	Жамоада ишлаш
Ўқитиш шароити	Техник воситалар билан таъминланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки савол-жавоб

**«Касб-ҳунар таълимида ўқувчиларни тарбиялаш» мавзусининг
технологик харитаси**

Иш босқич- лари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич. Мавзуга кириш (10 мин)	1.1.Талабани мавзунинг номланиши, мақсади ва кутиладиган натижалар билан таништиради. 1.2.Талабаларга ўтилган мавзу юзасидан саволлар беради (1-илова). 1.3.Мавзу ҳақида талабалардаги умумий тушунчаларни аниқлаш мақсадида БББ- методини қўллайди (2-илова).	Тинглайдилар БББ-жадвалини 1-графасини тўлдиради

2 -босқич. Асосий қисм (45 мин) 3-босқич. Якунловчи (20 мин)	2.1.Маъруза режаси билан таништиради (3-илова). 2.2.Таянч иборалар билан таништиради (4-илова). 2.3.Касб-хунар таълимида ўқувчиларни тарбиялаш мазмуни ҳақида тушунча беради (5-илова). 2.4.Касб-хунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш методлари ҳақида тушунча беради (6-илова). 2.5.Фаолият жараёнида ижтимоий-хулқ тажрибаларини шакллантириш усуллари ҳақида тушунча беради (7-илова). 2.6.Гуруҳ раҳбари ишларини ташкил этиш ва режалаштириш ҳақида тушунтиради (8-илова). 3.1.Мавзуни талабалар ўзлаштирганлик даражасини аниқлаш мақсадида БББ-методини қўллайди (9-илова). 3.2.Талабаларни мавзуга қизиқишини уйғотиш учун «Тарбия» сўзига Кластер график органайзерини тузиш топшириғини беради (10-илова) 3.3.Мавзу буйича умумий хулосаларни келтиради (11-илова). 3.4.Мавзу бўйича адабиётлар рўйхати билан таништиради (12-илова).	Режани ёзиб оладилар Тинглайдилар ва асосий маълумотларни конспект дафтарларига ёзиб оладилар БББ-жадвалини 2-3-графаларини тўлдиради Адабиётлар рўйхатини ёздирди.
--	--	---

**Ўтилган мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш учун
саволлар. (1-илова)**

1. Касб-ҳунар коллежларида касб-таълими ўқитувчисига қандай талабалар қўйилади?
2. Касб-таълими ўқитувчиларининг дарсларга тайёргарлигини тушунтиринг.
3. Касб-таълимида замонавий дарсларга қандай дидактик талаблар қўйилади?
4. Касб-ҳунар коллежларида назарий машғулотларни самарали ўтказиш тартибини тушунтиринг.
5. Билим-кўникма ва малакаларни баҳолашнинг аҳамияти ва моҳияти тўғрисида тушунча беринг.
6. Педагогик амалиётнинг мақсади ва вазифалари нималардан иборат?
7. Педагогик амалиёт жараёнида талабаларда қандай кўникма ва малакалар шаклланади?

Б.Б.Б. жадвали (2-илова)

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билдим

(3-илова)

Маъруза режаси

1. Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялашнинг мақсади ва вазифалари.
2. Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш методлари.
3. Фаолият жараёнида ижтимоий-хулқ тажрибаларини шакллантириш усуллари.
4. Гуруҳ раҳбари ишларини ташкил этиш ва режалаштириш.

(4-илова)

Таянч иборалар

Тарбия, жараён, шахс, англаш, фаолият, хусусият, яхлитлик, тизимлилик, йуналтирилганлик, эхтиёж, ижтимоий, конуният, миллий, умумбашарий, кадрият, умуминсоний, восита, жамоа, тарбияланувчи, метод, талаб.

Касб--хунар коллежларида ўқувчилар тарбиялашнинг мақсади ва вазифалари

(5-илова)

Тарбиянинг мақсади ижтимоий жамият тараққиёти, унинг ривожланиш, йўналиши, ижтимоий муносабатлар мазмунидан келиб чиқиб белгиланади. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида ташкил этилаётган тарбиянинг асосий мақсади баркамол инсонни тарбиялаб вояга етказишдан иборатдир.

Ижтимоий тарбияни ташкил этиш жараёнида бир қатор вазифалар ижтимоий тарбия мақсадидан келиб чиқиб белгиланади.

Мустақил Ўзбекистон республикасида айна вақтда ёш авлодни тарбиялаб вояга етказишга қаратилган жараёнда қуйидаги вазифаларни ҳал этиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

а) ёшларни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш, уларда кенг дунёқарашни таркиб топтириш, ўз шахсий турмушига мақсадли ёндашиш, режа ва амал бирлиги ҳиссини уйғотиш:

б) ўқувчиларни миллий ва умуминсоний кадриятлардан огоҳ этиш, чуқур билимга, тафаккурга эга ёшларни тарбиялаш малакаларини тобора бойитиш:

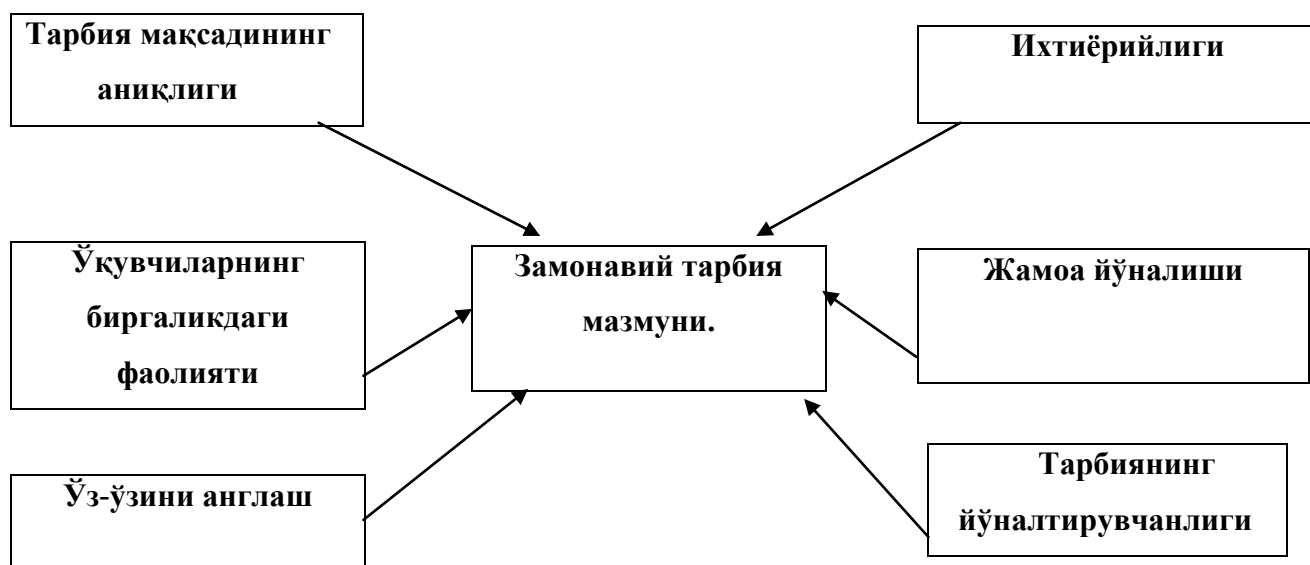
в) умуминсоний ахлоқ меъёрларини англашни (одамийлик, камтарлик, ўзаро ёрдам, меҳр-муҳаббат, мурувват, адолатни ёқлаш), муомала одоби, юксак маданиятни ўқувчиларда қарор топтиришга эришиш:

г) ҳуқуқий ва ахлоқий меъёрларга ҳурмат руҳида ёндашиш, ўқувчиларда фуқаролик туйғусини, ижтимоий бурчга маъсулиятни қарор топтириш:

д) ватанпарварлик ва байналминаллик туйғусини шакллантириш, ўзга миллат ва халқлар қарашларига ҳурматни, ҳуқуқ ва бурчларни камситмаслик туйғусини қарор топтириш:

е) инсонни олий кадриятсифатида кадрлаш, унинг шаъни, ор-номуси, кадр-киммати, ҳуқуқ ва бурчларини ҳимоя қилишга ўргатиш ва бошқалар.

Замонавий тарбия мазмунида қуйидаги ғоялар ётади.

1.Тарбия мақсадининг аниқлиги.

Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-сиёсий мустақиллигининг дастлабки йилларидаёқ республикада амалга оширилиши кўзда тутилган тарбия мақсади аниқ белгилаб олинган эди. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ғояларига кўра ижтимоий тарбиянинг асосий мақсади эркин, ижодкор, мустақил фикр эгаси бўлган баркамол инсонни тарбиялаб вояга етказишдан иборат.

Ушбу мақсадга эришиш йўлидаги асосий восита бу, шахсда умумий маданиятни таркиб топтиришдир, яъни, шахснинг ақлий, ахлоқий, жисмоний, иқтисодий, экологик, ҳуқуқий, мафкуравий ҳамда меҳнат маданиятини тарбиялаш каби тарбиянинг бош мақсадини амалга ошириш имкониятини яратиш кўзда тутилади.

2.Ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолияти.

Ўқитувчининг ўқувчилар билан маънавий маданияти энг яхши намунасини излаш, шу асосда тарбиячи инсоннинг ҳаётий меъёр ва

кадриятларини ишлаб чиқиш ўқувчини тарбия жараёнида фаоллигини таъминлашга олиб келади.

3.Ўз-ўзини англаш.

Тарбия инсонда эътиқод, демократик қарашлар ва ҳаётий позициянинг шаклланишига олиб келади. Тарбия мазмунининг энг муҳим жиҳатларидан бири-бу инсоннинг ҳаётида ўз-ўзини англаши инсон ўз шахсий ҳаёти ва бахтининг субъекти сифатида эътироф этилиши билан тавсифланади.

4.Тарбиянинг йўналтирувчанлиги.

Мазкур ғоя мактаб амалиётининг марказий нуқтасида тарбиявий ишлар дастури, тадбирлари, шакл, метод ва воситалари эмас, балки ўқувчи турганлигини англашишга хизмат қилади.

5.Ихтиёрийлик.

Тарбияланувчиларнинг ирода эркинлигисиз тарбия ғоялари моҳиятини қарор топтириш мумкин эмас. Тарбия жараёни, агар у оқилона ташкил этилса, бир вақтнинг ўзида ҳам ўқитувчи ва ўқувчи маънавиятнинг бойитилишига ҳам хизмат қилади.

Агар ўқитувчи ўқувчининг қизиқиши, фаолияти, ўртоқлик ва фуқаролик бурчини англаши, мустақилликка интилиш туйғуларини кўра ва англай олсагина унинг шахсига таъсир кўрсатишга йўналтирилган фаолиятда самарага эришади.

6.Жамоат йўналиши.

Тарбиявий ишлар мазмунида жамоага нисбатан ижобий муносабатни қарор топтириш ётади. Жамоа ёрдамида шахснинг ҳар томонлама тараққиёти унда дунёни англаш ва уни тўлақонли талқин этиш, инсонпарварлик ва ҳамкорлик туйғуларининг юзага келиши ва ривожланиб бориши амалга оширилади.

Ижтимоий тарбия мақсади ҳамда вазифаларини амалга ошириш учун тарбия жараёнининг хусусиятларини англаб олиши муҳим аҳамиятга эга.

Тарбия жараёни ўзида қуйидаги ўзига хос хусусиятларни намоён этади

Демак, юқорида баён этилган фикр-мулоҳазаларга таянган ҳолда қуйидагича хулоса чиқариш мумкин.

- 1.Тарбия-ёш авлодни муайян мақсад йўлида ҳар томонлама вояга етказиш, унда ижтимоий онг ва хулқ-атворни таркиб топтиришга йўналтирилган фаолият жараёни бўлиб, ҳар қандай ижтимоий тузум ва замонда ижтимоий муносабатлар мазмунини аниқлаш, уларни ташкил этиш асоси бўлиб келган.
- 2.Ёш авлод тарбияси турли макон ва замонда муайян мақсад асосида ташкил этилади.

Ижтимоий тарбияни йўлга қўйиш жараёнида бир қатор вазифалар ҳал этилади.Тарбиянинг мақсади, вазифалари ижтимоий тузум моҳияти, тараққиёт даражаси, ижтимоий муносабатлар мазмуни, шунингдек, жамият фуқароларининг дунёқараши, интилишлари, орзу-ниятлари асосида белгиланади.

3.Тарбия жараёнининг хусусиятларини чуқур англаш ва уларни инобатга олган ҳолда тарбияни ташкил этиш кўзланган мақсад ва вазифаларни асосий омилларидан бири ҳисобланади.

2.Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларни тарбиялаш методлари.

(6-илова)

Тарбия методлари бола шахсини ҳар томонлама камол топтириш мақсади билан белгиланади ва тарбия жараёнига тааллуқли кўпгина тарбиявий таъсирларни ўз ичига олади. Тарбия методлари ижтимоий жамият томонидан таълим муассасалари олдига ҳар томонлама баркамол, эркин, ижодкор, мустақил фикр эгаси бўлган шахсни тарбиялаш вазифалари билан белгиланади. Бу борадаги вазифалар ёш авлодни Ўзбекистон Республикаси мустақиллигини мустаҳкамлаш, ватан равнақи, халқ фаровонлиги йўлида фаолият олиб борувчи шахсни тарбиялаш орқали амалга оширилади.

Ўқувчилар у ёки бу тарбиявий таъсирига турлича муносабатда бўладилар. Бу уларнинг алоҳида хусусиятларига, тарбияланганлик даражасига, тарбия методларининг қай даражада ўринли, самарали танланганига ҳамда моҳирона қўлланганига боғлиқ. Тарбия методларини тўғри танлаш тарбия вазифаларини ижобий ҳал қилишда ўқувчиларнинг ўз-ўзини тарбиялаш фаоллигини оширишга ёрдам беради. Тарбиявий натижаларга эришишни истаган ҳар бир ўқитувчи тарбия методлари ва уларнинг моҳиятини пухта ўзлаштириб олиши мақсадга мувофиқдир.

Биринчи гуруҳ методларининг вазифаси ўқувчининг ижтимоий онгига ҳаёт, ахлоқ, меҳнат қилиш, муносабатлари қоида ва меъёрлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш ва билим беришдан иборат. Тарбия жараёнида ушбу қоида ва меъёрлар шахснинг эътиқоди, ишончи ва ҳаётий қарашларига айланади. Ушбу гуруҳга маънавий, ахлоқий, эстетик, мафкуравий, ҳукукий, жисмоний, экологик, иқтисодий ва ҳ.к. мазмундаги суҳбатлар ҳамда намуна кўрсатиш методларини киритиш мумкин.

Иккинчи гуруҳ методлари ёрдамида ўқувчига маънавий мазмунга оид одатлар ҳосил қилади. Ўқувчи хулқида ижтимоий тарбиянинг мазмунига мувофиқ, маънавий одатлар асосида фаолият заминида таркиб топади.

Фаолият ўқувчиларнинг ижтимоий муносабат ва ижтимоий ҳуқ-атвор тажрибаси билан бойитувчи муҳим манба бўлиб ҳисобланади. Иккинчи гуруҳ методлари орасида педагогик талаб методи аҳамиятлидир. Педагогик талаб турли вазифаларни бажарилиши, яъни ижтимоий ҳуқ-атвор меъёрини ифодалаш, у ёки бу фаолиятда қатнашиб бажарилиши зарур бўлган аниқ бир вазифани амалга ошириш, у ёки бу ҳаракатни олиб боришга ундовчи бўлиши мумкин.

Талаблар бевосита ёки билвосита қўйилиши мумкин. **Бевосита талаблар** катъий буйруқёки кўрсатма, ишчанлик, йўл-йўриқ берувчи тавсифидаги кўринишда бўлади. **Билвосита талаблар** кечинма, интилиш туёғусини уйғотиш кўзда тутилган ҳолда маслаҳат, илтимос, таъна қилиш фаолиятига нисбатан қизиқиш уйғотиш тарзида намоён бўлади.

Ўқитувчи томонидан қўлланилаётган талаблар бора-бора жамоа талабига айланади.

Жамоа талаби ижтимоий фикр тарзида намоён бўлади.

Иккинчи гуруҳ методлари орасида мусобақа ўқувчилар амалий фаолиятларини ташкил қилиш методлари самарадорлигини оширишнинг зарур ва муҳим шарти ҳисобланади. Мусобақа фаолиятининг барча соҳаларида ўқувчиларнинг фаоллиги ва ижодкорлигини ривожлантиришга, ўқувчилар жамоаси фаолиятини муайян мақсадга йўналтиришга кўмаклашади.

Учинчи гуруҳ методларига шундай методлар кирадики, буларда тарбияланувчилардаги ижобий ҳуқ-атворни рағбатлантириш, салбий ҳислатларни тузатиш ва олдини олиш, уларнинг ҳис-туйғулари ва мақсадларига бевосита таъсир кўрсатишда фойдаланилади.

Рағбатлантириш методлари ўқувчиларнинг ҳаракатларини ижобий баҳолашни кўзда тутди. Рағбатлантириш қувонч, қониқиш, қаноатланиш кечинмаларини пайдо қилади, тетиклик ва ғайрат бағишлайди. Ўз кучига ишончини мустаҳкамлайди, ижобий хатти-ҳаракатларни рағбатлантиради. Ўз фаолияти ва ҳуққига маъсулиятини оширади. Рағбатлантириш методлари

хилма-хил бўлиб, улар таркибига маъқуллаш, кўнгил кўтариш, далда бериш, ишонч билдириш, қайд қилиш, оғзаки ва ёзма ташаккур билдириш, мукофотлаш ва бошқалар киради.

Жазо бериш методлари-бу ўқувчиларнинг хатти-ҳаракатлари ва фаолиятига салбий жазо беришдир. Жазо бериш ахлоқ меъёрларига қарама-карши фаолият ва хатти-ҳаракатларни муҳокама этишни ифодалайди. Жазо беришда ҳам педагогик талабларга амал қилиш зарур.

Юқорида билдирилган мулоҳазаларга таянган ҳолда мавзу юзасидан қуйидаги хулосаларга келиш мумкин.

1.Тарбия жараёнининг асосини ижтимоий ҳаётнинг объектив талабларини, шахснинг ижтимоий моҳиятини ҳамда табиатини акс эттирувчи қонуниятлар ташкил этган боис тарбия жараёнини илмий асосланган тарзда олиббориш унинг қонуниятларини чуқур ўрганишни талаб этади.

2.Тарбия жараёнининг муваффақияти уни ташкил этишда қандай тамойилларга кўра иш кўриладиганига ҳам боғлиқ. Тарбия тамойиллари ёш авлодни тарбиялаш мақсадидан келиб чиққан ва баркамол инсонни тарбиялашнинг мазмуни, методлари ва йўналишига қўйиладиган энг муҳим талабларни белгилаб берувчи асосий ғоя ва қоидалар йиғиндисидир.

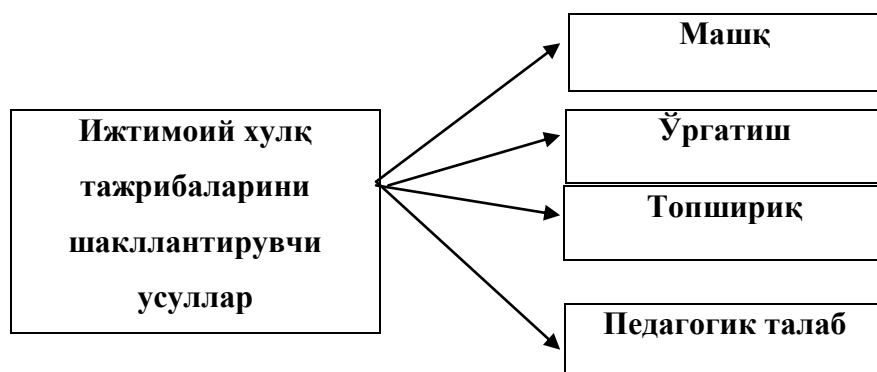
3.Тарбия жараёнини ташкил этишда ўқитувчи томонидан қўлланиладиган методлар ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, улар ижтимоий жамият томонидан таълим муассасалари олдида қўйилган ёш авлодни ҳар томонлама баркамол, эркин, ижодкор, мустақил фикр эгаси этиб тарбиялаш вазифалари билан белгиланади

1. Фаолият жараёнида ижтимоий ҳулк тажрибаларини шакллантириш усуллари (7-илова.)

Ҳар бир ўқитувчи ўқувчиларни қай усулда, қандай муносабатлар шароитида, қандай педагогик жараёнда тарбиялаш лозимлигини билиш керак. Шунинг учун ўқитувчи тарбия усуллари ҳақида кенг ва атрофлича билимга эга бўлиши лозим.

Фаолият жараёнида ижтимоий хулқ тажрибаларини шакллантирувчи методларга машқ ва ўргатиш, топшириқ, педагогик талаб киради.

Фаолият ўқувчиларни билимларни мустақил эгаллашга ундайди. Уларни қайси ихтисосга мойилликларини аниқлашга, ижодий фаолият тажрибасини, ҳиссий қадрият муносабатларини ўзлаштиришларига ёрдам беради.

Машқ ва ўргатиш усуллари.

Машқ-ўқувчилар фаолиятини оқилона, мақсадга мувофиқ равишда ва ҳар томонлама ташкил қилиш, уларни ахлоқ мезонлари ва хулқ-атвор қоидаларини бажаришга одатлантиришдир. Машқ ва одатлантириш ўқувчи учун онгли, ижодий жараёндир. Машқ натижасида кўникма, одат, янги билимлар ҳосил қилинади.

Ўргатиш-ижтимоий хулқ-атворнинг одатий шаклига айлантириш мақсадида тарбияланувчиларнинг бажаришлари учун режали ва изчил тарзда ташкил қилинадиган турли ҳаракатлар, амалий ишлардир. Фаолиятда машқ қилиш, кун тартиби машқлари, махсус машқлар каби машқ турлари мавжуд.

Топшириқ-ўқувчиларнинг меҳнат топшириқларини жамоа бўлиб бажаришлари уларда ижтимоий хулқ тажрибаларини шакллантиришда алоҳида аҳамиятга эгадир.

Педагогик талаб- педагогик талаб тарбиянинг энг муҳим усулларидан биридир. Талаб бу-ўқувчининг турли вазифаларни бажариш, ижтимоий хулқ-атвор мезонларини ифодалаш, у ёки бу фаолиятда қатнашиб бажарилиши зарур бўлган аниқ бир вазифа сифатида намоён бўлиши, у ёки бу ҳаракатда

рағбатлантирувчи ёки уни тўхтатувчи бўлиши, оқилона ҳаракатларга ундовга бўлиши мумкин.

4. Гуруҳ раҳбари ишларини ташкил этиш ва режалаштириш (8-илова)

Касб-ҳунар коллежларида таълим-тарбия жараёнини ташкил қилиш ва бошқаришда гуруҳ раҳбарининг ўзига хос ўрни бор. Гуруҳ раҳбарлари аввало, «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Ўзбекистон республикасининг таълим муассасалари гуруҳ раҳбарлари тўғрисидаги Низоми ва бошқа педагогик ҳужжатларда белгилаб берилган ёки авлодни мустақиллик руҳида тарбиялашнинг умумий вазифаларидан келиб чиқиб, ўз тарбиявий иш фаолиятини аниқлаб оладилар.

Гуруҳ раҳбари ўз фаолияти давомида коллеж директори, ўқув ишлари бўйича директор ўринбосари, маънавий ва тарбиявий ишлар бўйича директор ўринбосарлари билан, ўз гуруҳига дарс берувчи ўқитувчилар, камолот ташкилоти етакчилари билан ва коллеж кутубхонаси билан ҳамкорликда қатор ишларни олиб боради. Шунинг учун унинг фаолиятини режалаштириш, «Камолот» жамғармаси ишининг режалаштириши билан узвий равишда боғлангандир.

Режа- ўқувчиларга тарбия бериш жараёнини муваффақиятли ташкил этишнинг зарурий шартидир. Режасиз иш олиб бориш гуруҳдаги тарбиявий ишлар мазмуни, шакллари ва усуллари тарқоқ, ноаниқ, тасодифий ҳолатларда бўлишига ва кўр-кўрона ҳаракат қилишга олиб келади. Режа гуруҳ раҳбарининг тарбия бериш фаолиятини тўғри ташкил этиш учун жуда катта имкониятлар очиб беради. Гуруҳ раҳбари ишини режалаштиришнинг ўзига хослиги шундаки, унда ўқувчиларнинг ўзлари фаол иштирок этадилар, бироқ унга гуруҳ раҳбари бошчилик қилади.

Режа бир қатор талабларга жавоб бериш керак:

- режага истиқбол ғояларининг сингдирилиши.
- режанинг шакл ва йўналишлари ранг-баранг ҳамда истиқболли бўлиши.
- режа узлуксиз ва изчил бўлиши.

-режа аниқ тузилиши.

Гуруҳ раҳбарининг тарбиявий иш режаси мажбурий педагогик ҳужжатдир. Уни амалга ошириш учун гуруҳ раҳбари шахсан масъулдир.

Режанинг ифодаланиш шакли қуйидагича бўлиши мумкин: ишнинг номи, бажариш муддати, масъул шахс. Режа қисқа ва аниқ бўлиши шарт. Гуруҳ раҳбари иш режасининг асосий бўлимлари қуйидагича бўлиши мумкин:

- 1) Ўқувчилар жамоаси билан ишлаш.
- 2) Болалар ва ўсмирлар уюшмаси билан биргаликда олиб бориладиган ишлар.
- 3) Гуруҳ ўқувчилари билан ишлаш.
- 4) Гуруҳдан ташқари тарбиявий ишларни ташкил қилиш.
- 5) Ота-оналар билан ишлаш.

Гуруҳ раҳбари-гуруҳ тарбиявий ишларининг ташкилотчиси.

Гуруҳ раҳбари вазифасини, асосан фан ўқитувчилари бажаришади. Гуруҳ раҳбари гуруҳдаги барча тарбиявий ишларнинг ташкилотчиси сифатида тарбиявий ишларни ташкил этади, ўтказди ва унинг натижасини таҳлил этиб боради.

Умуман олганда гуруҳ раҳбари ҳар томонлама етук, баркамол инсон тарбиялаш ишида ўзининг муносиб ҳиссасини қўшади.

Бу борада И.А. Каримовнинг «Тарбиячи авваломбор ўзи ҳар жиҳатдан тарбияланган бўлиши керак», деган фикрларини унутмаслигимиз керак.

(9-илова)

Б.Б.Б – жадвалини 2-3-графаларини тулдиради.

(10-илова)

“Тарбия” сузига “Кластер” тузиш

Кластерни схемаси берилади

(11-илова)

Мавзу бўйича умумий хулосалар.

Юқорида билдирилган фикрларга таяниб, қуйидаги хулосаларга келишимиз мумкин:

1. Касб-хунар таълимида ўқувчиларни тарбиялаш ижтимоий тарбиянинг муваффақиятини таъминловчи энг муҳим омил саналади. Шу боис, ушбу тарбияни ташкил этиш таълим муассасалари фаолиятининг муҳим ва ажралмас таркибий қисмидир.

2. Касб-хунар коллежларида тарбия жараёни ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасида муайян мақсадга эришишга қаратилган самарали ҳамкорлик демакдир. Зеро, тарбия жараёнида ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги фаолиятлари ташкил этилади, бошқарилади ва назорат қилинади.

(12-илова)

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Баркамол авлод- Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т. Ўзбекистон. 1997 йил.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият-енгилмас куч. Т. 2008 йил.
3. Авазбоев О.И. Касб таълими методикасидан амалий машғулотлар. Т. 2007 йил.
4. Давлатов К. Меҳнат ва касб таълими, тарбияси ҳамда касб танлаш назарияси ва методикаси. Т. Ўқитувчи. 1995 йил.
5. Олимов К.Т. Касб таълими услубияти. Ўқув қўлланма. Т. 2006 йил.
6. Педагогика Ж. Ҳасанбоев ва бошқалар. Ўқув қўлланма. Т. 2006 йил.

ХУЛОСА

Оила тарбия маскани бўлиб, шахснинг келажаги шу масканда тарбиянинг қандай амалга оширилишига, тарбиячи ҳисобланмиш ота-онанинг ўз бурч ва вазифаларига қандай муносабатда бўлишига боғлиқдир. Оиладаги ҳар бир кишининг ўз бурч ва вазифаларига масъулият билан ёндашиши оила мустаҳкамлиги, жамият фаровонлигига эришишнинг омилидир.

Хуллас, баркамол инсонни, яъни аввало оила учун, қолаверса ўзи яшаб турган жамият учун фидойи шахсни тарбиялаш оиладан бошланади.

Шундай қилиб, ХХІ аср ўзбек оиласи ўзининг баркамоллиги, фаровонлиги ва мустаҳкамлиги билан бутун дунёга намуна мактаби бўлиш учун мустаҳкам пойдеворга эга. Пойдевори мустаҳкам бино эса асрлар оша ҳаёт тўфонларига бардош бериб, абадий қадди букилмайди. Ўзбек оиласи худди шундай пойдевори мустаҳкам, қадди тик қалъа ҳисобланади.

Бу қалъанинг ижтимоий, иқтисодий, маънавий манфаатлари давлат, жамият эътиборида экан, унга ҳеч қандай ёвуз куч, ғоя, қийинчилик таъсир этмайди, аксинча у барқарорлашади, мустаҳкам ва фаровон бўла боради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.– Т.; Ўзбекистон, 2008.
2. Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги Қонуни. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.– Т.; Шарқ, 1997.
3. Ўзбекистон Республикасининг Кадрлар тайёрлаш миллий дастури; Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.– Т.; Шарқ, 1997.
4. Каримов И.А. Маънавият юксалиши йўлида. – Т.; Ўзбекистон, 1998.
5. Каримов И.А. Ўзбекистон ХХІ асрга интилмоқда. - Т, Ўзбекистон, 1999.
6. Каримов И.А. Баркамол авлод орзуси. – Т.; Ўзбекистон, 2000.
7. Каримов И.А. Куч-билим ва тафаккурда. – Т.;, 2009.

8. Каримов И.А. Юксак маънавият - енгилмас куч. – Т.; Ўзбекистон, 2008.
9. Абу Наср Фаробий. Фозил одамлар шаҳри.– Т.; А.Қодирий, 1993.
10. Иномова М.Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси.– Т.; Фан, 1999.
11. Маҳкамов У. Ахлоқ-одоб сабоқлари.– Т.; Фан, 1994.
12. Маҳкамова М., Ўринова М. Ахлоқ-одоб сабоқлари. – Т.; Фан, 2006.
13. Мусурмонова С. Маънавий қадриятлар ва диллар тарбияси. – Т.; Ўқитувчи, 1996.
14. Мунавваров А.Н. Оила педагогикаси.– Т.; Ўқитувчи, 1994.
15. Очилов М., Очилова Н. Ўқитувчи одоби.– Т.; Ўқитувчи, 1997.